CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library
S.D.P.B.
Coll. No. 663

Title Śāṅkhāyana Gṛhyasūtra

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No.: 863 Subject: Vedic lit.

Title: Śāṅkhāyana Gṛhyasūtra.

Author: — Scribe: Karuṇāśaṅkara.

Date of the work: — Date of the Ms.: V.S. 2095

Place of the work: — Place of the Ms.: —

Size: 9.2" by 4.2" Extent: 47 foll.

Language: Sanskrit Script: Devanāgarī

Remarks: —

॥ ॐ नमो श्रीगणेशाय ॥ ॥ अथातः पाकयज्ञान्व्याख्यास्यामो निरुमा
वस्थ्यमानौ यत्रां त्यां समिधमन्याद्ध्यात्तमग्निमिंधीत वैवाहं वा दायाद्यका
ले एके प्रेते वा गृहपतौ स्वयं ज्याया न्वैरा ख्याम मावास्यायामन्यस्यां वा का
मतो नक्षत्र एके पुरुषस्तु विद्वल्लां वरीयवह्नयाजिनामन्यतमस्मादग्निमिंधी
त सायं प्रातरेके सायमाहुति संस्कारो ध्वर्युः प्रत्यय इत्याचार्याः प्रातः प्रणोद्धृ
तिं कुर्याद्देशवृत्तं वा हिक्लीवांतस्य प्रादुष्करण इव नकाल्वावग्निहोत्रेण॰
व्याख्यातौ यज्ञोपवीत्यादि च समं न च सर्वं कल्पैकत्वात्तद्व्याहुः पाक संस्था

हविः संस्थाः सोम संस्थास्तथा पराः एकविंशतिरित्येता यज्ञसंस्थाः प्रकीर्तिताः ॥१॥
कमपि वर्गे ब्राह्मणे भोजनं वान्नप्रवयः श्रुतशील वृत्ता निर्गुणाः श्रुतं तु सर्वान॰
त्येति न श्रुतमतीयात् । अधिदैवमथाध्यात्ममधियज्ञमिति त्रयं । मंत्रेषु ब्राह्मणे
चैव श्रुतमित्यभिधीयते । क्रियावंतमधीयानं श्रुतवृद्धं तपस्विनं । भोजयेत्तं स
कृद्यस्तु न तं न्यूयः क्षुदक्षते । यांतिन पायिषत्कां चिद्देवतां सर्वकर्मसु । तस्यात्
दिश्यमनुसादद्यादेवं विधाय वै । नैवं विधेषु विप्रेषु तिनगच्छेद्देवतां क्वचित् । नि
षिद्धं मनुष्याणां देवानां पात्रमुच्यते ॥२॥ अथ दर्श पूर्णमासा उपोष्य प्रातर्य

चैतन्महागृह्याग्नाणिस्त्यग्निमातपतिस्स होमकालः स्वस्त्ययनतमः सर्वासामाहुतीनाम
न्यत्रनिर्देशाच्छुमनाः शुचिः शुचौ वरूथ्ये देशे पूर्णविधानं चरुं श्रपयित्वा दर्शपूर्णमा
सदेवताभ्यो यथाविभागं स्थालीपाकस्य जुहोति। स्थालीपाकेषु च ग्रहणासाद
नप्रोक्षणानि मंत्रदेवताभ्योवदानधर्माश्च पूर्ववद्दर्शपूर्णमासाभ्यामन्वारंभ
णीयदेवताभ्यो जुहुयाद्वा पौर्णमासाद्दर्शस्यानतीतः कालश्चादर्शात्पौर्णमा
सस्य प्रातराहुतिं चैके सायमाहुतिकालेत्ययान्वन्यंते नियतस्त्वेव कालोऽ
ग्निहोत्रे प्रायश्चित्तं दर्शनाच्छिन्नकालस्य नित्याहुत्यो ब्रीहियवतंडुलानामन्य २

तमद्धविः कुर्वीत नावेन्यच्छृतातिषिद्धं तंडुलांश्चेज्जुहुयाल्लैकेऽपि इतरेषामसंस्का
रः सायमग्नये प्रातः सूर्याय प्रजापतये वान्दनयोस्स्थालीपाकप्रागाहुतेः स
मिधमेकैयधोक्तं पर्युक्षणं॥३॥ उपस्थाय प्रातराचम्याहरहः स्वाध्यायमधीयीता
ग्नानोदेवसवितरिति द्वे अपेहि मनसस्पत इति सूक्तं मृतं च सत्यं चेति सूक्तं मादि
त्या च त्ववद्रिर्व्यतेति सूक्तशेषः इन्द्र श्रेष्ठानीत्येका हंसः शुचिषदित्येका नमो मह
द्भ्य इत्येकाय तइन्द्र नयामह इत्येका धस्त्वन स्येत्येका यो मे राजन्नित्येका ममा
ग्ने वर्च इति सूक्तं स्वस्ति नो मिमीतामिति च पंच॥४॥ चत्वारः पाकयज्ञा हुतो

कृतःअकृतःप्राशितइतिपंचसुबहिःशालायांविवाहेचूडाकरणउपनयनेकेशांते
सीमंतोन्नयनइत्युपलिप्तउद्धृतावोक्षितेअग्निंप्रणीयनिमंथ्येकेविवाहेउदग
यनआपूर्यमाणपक्षेपुण्याहेकुमार्यैपाणिंगृह्णीयाद्यालक्षणसंपन्नास्या
घस्याअव्यालमगानिस्युःसमाःकेशांताआवृत्तविपियस्येस्यातांप्रदक्षि
णोग्रीवायांषड्रीसांजनयिष्यतीतिविद्यात्॥५॥जायामुपग्रहीष्यमाणेन्द्रत्वरा
इतिवरकान्गच्छतोनुमंत्रयतेभिगमनेपुष्पफलयवानादायोदकुंभं
चायमहंभोइइतितिस्रःप्रोच्योदितेप्राङ्मुखस्याग्रत्यांप्रत्यङ्मुखाआवहमा ३

नागोत्रनामान्यनुकीर्त्तयेत्ततःकन्यांवरयंत्युनयन्तोरुचितेपूर्णपात्रीमुनिमृशं
तिपुष्पाक्षतफलयवहिरण्यमिश्रांअनाधृष्टमस्यनाधृष्टंदेवानामोजोनभि
शस्त्यभिशस्तिपाःअनभिशस्तेन्यमंजसासत्यमुपगेषंसुवितेमाधाइत्यानःप्र
जामितिकन्यायाआचार्यउच्छायमृधनिकरोतिप्रजांत्वयिदधामिपशूंस्त्वयि
दधामितेजोब्रह्मवर्चसंत्वयिदधामीति॥६॥प्रतिश्रुतेखड़ोतिचवरस्तंगोमये
नस्थंडिलमुपलिप्यपूर्वयोर्विदिशोर्दक्षिणांप्राचींपश्चिमोत्तरां॰दैवेंप्राचीं
मेवैकेउदकसंस्थांमध्येलेखांलिखित्वातस्यैदक्षिणतउपरिष्टाद्धामिकांम

खां खि१

ध्य एकामुत्तरत एकां ताम् अभ्युक्ष्याग्निं प्रणयानि मन साशिवेनीयमस्कसंगमनोवस्व
नोमानोहिंसीस्थविरं माकुमारं शंनोभवद्विपदे शंचतुष्पदइत्यग्निं प्रणीयत्ररुलीं
वांप्रदक्षिणमग्नेःसमंतांस्तृणानिनासोदकेनत्रिःप्रमार्ष्टितस्मिन्ऋणमित्याचक्षतेतम
लदपसव्यंपित्र्ये ॥७॥ अथपरिस्तरणंप्रागग्रैःकुशैःपरिस्तृणातित्रिवृतंपंचवृतंवा
पुरस्तात्प्रथमंमथपश्चादथपश्चान्मूलान्यग्रैःप्रच्छादयतिसव्याचोत्तरतोदक्षिण
तःप्रवृत्तयंतदकुसंस्थानवंतिदक्षिणतोब्रह्मणःप्रतिष्ठाप्योदङ्तुविःस्वरितिमुम
नोभिरलंकृत्योत्तरतःप्रणीताःप्रणीयकोवःप्रणयतीतिसव्येनकुशानादाय ४

दक्षिणेनापनोतिदक्षिणंजान्वाच्यसव्यंपित्र्येनाज्याकृतिषुनित्यंपरिस्तरणंनित्या
कृतिषुचेतिमांउकेयःकुशतरुणेअविषमेअविछिन्नाग्रेद्वेतेगर्भेप्रादेशमा
पयित्वाकुशेनछिनत्तिपवित्रेस्थइतिद्वेत्रीणिवाभवंतिप्रागग्रेधारयन्नेवाभ्या
वित्यन्युक्षेकुशतरुणान्यांप्रदक्षिणमग्निंत्रिःपर्युक्ष्यमङ्गीनांपयोसीत्याज्यस्था
लीमादायपश्चात्तेच्चाधिश्रित्योर्जेत्वेत्युदगुद्वास्योदगग्रेपवित्रेधारयन्नंगुष्ठा
न्यांचोपकनिष्ठिकाभ्यांचोभयतःप्रतिगृह्योर्ध्वाग्रेप्रक्षेलत्वाज्येप्रत्यस्यतिम
वितुह्वाप्रसवउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपवित्रेणवसोःसूर्यस्यरश्मिभिरित्याज्यसंस्का

रः सर्वत्रैनासंस्कृतेन जुहुयात्स्रुवे चापः सवितुर्व इति ताः प्रणीताः प्रोक्षणीश्च ॥ ८ ॥ स्रु
वः पात्रमसमर्थे लिखनग्रहणं सव्येन कुशानादाय दक्षिणेन मूले स्रुवं विलोडि
त्वोसीति स्रुवेणाज्याहुतीर्जुहोत्युत्तरपश्चार्द्धादग्नेरारभ्याविच्छिन्नं दक्षिणतो जु मुत्तर २
होति त्वमग्ने प्रमतिरिति दक्षिणपश्चार्द्धादग्नेरारभ्याविच्छिन्नमुत्तरतो जुहोति श्रा
यस्येमे हिमवंत इत्याग्नेयमुत्तरमाज्यभागं सौम्यं दक्षिणं मध्येन्याहुतयोग्नि
र्जनिता स मेमं जायां ददातु स्वाहा सोमो जनिमां समामुष्या जनिमं तं करोतु
स्वाहा पूषा ज्ञात्या निमाममामुष्यै पित्रा मात्रा भ्रातृभिर्ज्ञाति मं तं करोतु • स्वा ५

हेति नाज्याहुतीषु नित्यावाज्यभागौ स्विष्टकृच्च नित्याहुतीषु चेति मांडूकेयो महा
व्याहृतिसर्वप्रायश्चित्तप्राजापत्यांतरमेतदावापस्थानमाज्ये हविषि सव्ये पाणौ
ये कुशान्दक्षिणेनाग्रे संगृह्य मूले सव्येन तेषामग्रं स्रुवे समनक्ति मध्यमा
ज्यस्थाल्यां मूलं चाथ चेत्स्थालीपाकेषु स्रुच्यग्रं मध्यं स्रुवे मूलमाज्यस्थाल्यां तान
नुप्रहृत्याग्नेर्वर्मासीति त्रिः समिधोभ्याधाय यथोक्तं पर्युक्षणमनाम्नातम
न्त्रास्वादिष्टदेवतास्वमुष्यै स्वाहामुष्यै स्वाहेति जुहुयात्स्वाहाकारेणान्तेन व्या
ख्यातः प्रतिष्कृते होमकल्पः ॥ ९ ॥ प्रकृतिर्नैमित्तिकर्मणां सर्वासां चाज्याहुतीनां

शाऽखापस्तनांचरुपाकयज्ञानांचनएतेप्रयाजाश्चानुयाजाश्चनिलाश्चनिगदाश्चसा
मिधेनीकाश्चसर्वेपाकयज्ञाभवंतितदप्यिश्लोकाः॥ हुतोग्निहोत्रहोमेणहुतोबलिक ना२
र्मणा॥ प्रहुतःपितृकर्मणाप्राशितोब्राह्मणेहुतः॥ अनूर्द्ध्वहुन्नुवर्हिकजानुहुक्रियां
सर्वदादुविः॥ नदिवासहुतंदेवाःप्रतिगृह्णंतिकर्हिचित्॥ रौद्रंतुराक्षसंपित्र्यमा
सुरंचाभिचारिकं [redacted]॥ उक्त्वामंत्रंस्पृशेदप्सआलभ्यात्मानमेवच॥१०॥
अथैतांरात्रिंचतुर्थींवाकन्यांवस्त्रंतीतितस्यांरात्र्यामतीतेनिशाकालेसर्वौ
षधिफलोत्तमैःसुरभिमिश्रैःसशिरस्कांकन्यामाप्लाव्यरक्तमहतंवावासःपरि ९

धायपश्चादग्नेःकन्यामुपवेश्यान्वारब्धायांमहाव्याहृतिभिर्हुत्वाज्याहुतीर्जुहो
त्यग्नयेसोमायप्रजापतयेमित्रायवरुणायेन्द्रायेन्द्राण्यैगंधर्वायभगायपूष्णे
त्वष्ट्रेबृहस्पतयेराज्ञेप्रत्यानीकायेतिचतस्रोष्टौवाविधवाःशाकपिंडीभिःसुर
यान्नेनचतर्पयित्वाचतुरानर्तनंकुर्युरेताएवदेवताः(?)सोवैश्रवणमीशानंच
तोब्राह्मणभोजनं॥११॥स्नातंकृतमंगलंवरमविधवाःसुभगायुवत्यःकुमा
र्यैवेश्मप्रपादयंतितासामप्रतिकूलःस्यादन्यत्रानष्टपातकेभ्यस्ताभिर
नुज्ञातोथास्येवासक्षयच्छतिरैन्यासीदितिचितिरागपवर्हणमिमिर्त्यांजनेनको

शमादत्तेसमंजंतुविश्वेदेवाइतिसमंजनीयायथेयंशचीवावातांसुपुत्रांचयथादितिर्वि
विधवांचापालामेवंत्वामिहरक्षतादिममितिदक्षिणेपाणौशललीत्रिश्वेतंददातिरू
पंरूपमित्यादर्शंसिच्येरक्तत्ख्रमाविकंक्षौमंवात्रिमणिंप्रतिसरंज्ञातयोस्याबध्नं
तिनीललोहितमितिमधुमतीरोषधीरितिमधूकानिबध्नातिविवाहेगामर्हयित्वा
गृहेषुगांतेमाधुपर्किक्योपश्चादग्नेःकन्यामुपवेश्यान्वारब्धायांमहाव्याहृतिभि
स्तिस्त्रोजुहोतिसमस्ताभिश्चतुर्थींप्रतीयेतैतस्यांचोदनायामेवमनादेशेसर्वेषु
भूतिकर्मसुपुरस्ताच्चोपरिष्टाच्चैताभिरेवजुहुयात् ॥१२॥ सम्राज्ञीश्वशुरेभवेति ७

पिताभ्रातावास्यअग्रेणमूर्धनिजुहोतिस्रुवेणवातिष्ठन्नासीनायाःप्राङ्मुख्याःप्रत्य
२ सौ ङ्मुखोगृभ्णामितेसौभगत्वायहस्तमितिदक्षिणेनपाणिनादक्षिणंपाणिंगृह्णाति सां
गुष्ठमुत्तानेनोत्तानंतिष्ठन्नासीनायाःप्राङ्मुख्याःप्रत्यङ्मुखःपुंचचोत्तरांजपित्वाम्
मोहमस्मिसात्वंसात्वमस्यमोहंद्यौरहंपृथिवीत्वमृक्त्वमसिसामाहंसामामनुव्र
तान्नवतावेहविवहावहैप्रजांप्रजनयावहैपुत्रान्विंदावहैबहूंस्तेसंतुजरद
ष्टयइत्युक्षैदकुंननवृन्तुवःस्वरितिपूरयित्वापुंनाम्नोवृक्षस्यसमिधीरांसि
पलाशांस्कुशांनोपघ्नहिरण्यमितिचैकेतंब्रह्मचारिणेवाग्यतायप्रदायप्राग्दीच्यां

दिशितास्थेयाःप्रदक्षिणमावर्त्यश्मानंचोत्तरतउपस्थाप्येहिसूनरीत्युच्चापयेत्सुरमा
नमातिष्ठाश्मेवत्वंस्थिराभव।अभितिष्ठपृतन्यतःसहस्वपृतनायतइतिदक्षिणेन
प्रपदेनाश्मानमाक्रमय्यप्रदक्षिणमग्निंपर्याणीयतेनैवमंत्रेणद्वितीयंवसनंप्र
दायलाजांछमीपलाशमिश्रान्भ्रातापितावास्यादंजलावावपत्युपस्तरणाभि
घारणप्रत्यभिघारणंचाज्येनतांजुहोति॥१३॥इयंनार्युपब्रूतेलाजानावपंतिका
।शिवाज्ञातिभ्योन्वयासंचिरंजीवतुमेपतिःस्वाहेतितिष्ठंतीजुहोतिपतिमंत्रंजपत्य
श्मक्रमणाद्येवंद्वितीयमेवंतृतीयंतूष्णींकामेनचतुर्थंप्रागुदीच्यांदिशिसप्तपदा ८

निप्रक्रमयतीषएकपद्यूर्जेद्विपदीरायस्पोषायत्रिपदीमायोभव्यायचतुष्पदीपशुभ्यः
पंचपदीऋतुभ्यःषट्पदीसखासप्तपदीभवेतितान्यद्भिःशमयत्यापोहिष्ठीयाभिस्तिसृ
भिस्तयाभिरद्भिर्मार्जयित्वामूर्धन्यभिषिच्यगांददातीत्याहब्राह्मणेभ्यःकिंविद्यास
वत्रस्थालीपाकादिषुकर्मसुसर्वांविद्युषेवाश्वयंगौर्ब्राह्मणस्यवरोग्रामोराजन्यस्याश्वो
वैश्यस्याधिरथंशतंदुहितृमतेयाज्ञिकेभ्योश्वंददातीति॥१४॥प्रत्वामुंचामीतिद्वचंगरस्
स्त्रातितिष्ठमानायांजीवंरुदंतीतिप्ररुदंत्यामथरथाक्षस्योपांजनंपत्नीकुरुतेरुन्मी
मदंतेस्पेतयासमर्पिषान्वुचीनेचक्रेद्वेतेचक्रेइतिचैताभ्यांचक्रयोःसर्वयासर्वमुत्तरयो

त्तरमुखौ वरवरथस्येत्येतयाफलवतोवृक्षस्यशम्यागर्तेष्वेकैकांवयांनिखायनिख्यावानि॰
मंत्र्यायोऽश्वौयोयुंजंतियुक्तस्तेअस्तुदक्षिणइतिद्वाभ्यांयुक्त्वावनडुहाविज्येतेनार्धर्चेन
युक्त्वायमिमंत्र्याथयदिरथांगंविशीर्येतच्छिद्येतवाऽग्निनाग्नेर्गृह्णानुकन्याप्रपाद्यानिव्ययस्व
खदिरस्येत्येतयापरिदधात्वंचिदस्यमितिग्रंथिंस्वस्तिनोमिमीतामितिपंचर्चंजपतिसुकिं
शुकमितिरथमारोहंत्यांमाविदन्परिपंथिनइतिचतुष्पथेयेवध्वइतिश्मशानेवनः
स्पतेशतवल्शइतिवनस्पतावर्धर्चंजपतिसुत्रामाणमितिनावमारोहंत्यामश्मन्व
तीतिनदींतरंत्यामपिवायुकेनैवोह्णऊर्मिरित्यगाधेप्रेतोमुंचेतइप्रियमितिसमगृह्णा ९

८
न्यामायाःकृताःपरिशिष्ट॥१५॥आनडुहमित्युक्तेतस्मिन्नुपवेश्यान्वारब्धायांपति
श्चतस्रोजुहोत्यग्निनादेवेनपृथिवीलोकेनलोकानामृग्वेदेनवेदानांतेनत्वाशमया
म्यसौस्वाहावायुनादेवेनांतरिक्षलोकेनलोकानांयजुर्वेदेनवेदानांतेनत्वाशमया
म्यसौस्वाहासूर्येणदेवेनद्युलोकेनलोकानांसामवेदेनवेदानांतेनत्वाशमयाम्य
सौस्वाहाचंद्रेणदेवेनदिशांलोकेनलोकानांब्रह्मवेदेनवेदानांतेनत्वाशमयाम्यसौस्वा
हाऽन्तयानिपतिघ्नीलक्ष्मीदेवरघ्नीजारघ्नीतांकरोम्यसौस्वाहेतिवाप्रथमयामहाव्या
हृत्याप्रथमोपहितोद्वितीययाद्वितीयास्तृतीययातृतीयांसमस्ताभिश्चतुर्थीघोर

चक्षुरिच्याज्यलेपेन चक्षुषी विमृज्जीत कयानश्चित्र इति तिसृभिः केशांतानभिमृश्यो
तत्यानैदेव्याभिषजेति च तस्त्रोनुदुत्यां तेस्वाहाकारेण मूर्धनि संस्रावमत्र हैके कुमा
रमुत्संगमानयंत्युन्नयतः सुजातमातेयोनिमित्येतयापिवा हुत्वा तस्यांजलौ फलानि
दत्वापुण्याहंवाचयंति॥ पुंसवतीदुत्नवतीदेवस्तमितिसृक्शेषेण गृहान्प्रतिपद्यंति॥
६॥ दधिक्राव्णो अकारिषमिति दधि संपिबेयातां वाग्यतावासीयातामाध्रुवदर्शनाद
स्तमितेध्रुवंदर्शयति ध्रुवैधिपोष्यामयीति ध्रुवंपश्यामिप्रजांविंदेयेति ब्रूयात् त्रि
रात्रंब्रह्मचर्यंचरेयातामधःशायीयातांदध्योदनंसंभुंजीयातांपिबतंचदक्षत १०

वायोप्रायश्चित्तिरसित्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसियास्या अपुत्रियातनूस्तामस्या अप जहि ५

चेतिरचेनसायंप्रातर्वैवाहमग्निंपरिचरेयातामग्नयेस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेतिपु
मांसौमित्रावरुणौपुमांसावश्विनावुभौपुमानिन्द्रश्चाग्निश्चपुमांसंवर्ततांमयिस्वाहे
तिहवंगिनकामा दशरात्रमविप्रवासः ॥१७॥ अथचतुर्थीकर्म त्रिरात्रे निर्वृत्ते स्थाली
पाकस्यजुहोति अग्ने प्रायश्चित्तिरसि त्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि यास्याः पतिघ्नी तनू
स्तामस्या अपजहि सूर्यप्रायश्चित्तिरसि त्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि यास्या अपशव्या
व्यातनूस्तामस्या अपजहि अर्यमणंनु देवंकन्या अग्निमयक्षत स इमां देवो अर्यमा
प्रेतोमुंचातु मामुतः वरुणंनु देवंकन्या अग्निमयक्षत स इमां देवो वरुणः प्रेतोमुंचा

त्रुमामुतः पूर्यणंनुदेवंकन्याअग्निमयक्षतसइमांदेवःपूषाप्रेतोमुंचातुनामुतः प्रजापतइ
तिसहमीमौविष्टत्तत्यष्टमी॥५॥ अध्यांउगमूलंपेषयित्वउवलायामुदीषतिः पतिव
तीतिद्वाभ्यामंत्राभ्याशकाराभ्यांनस्तोदक्षिणतोनिषिंचेत् ऊर्ध्वस्यविश्वावसोमुरवम
सीत्युपस्थंप्रजननयिष्यमाणोभिमृशेत्समाहेअथेनेपितृा एतेरेतोदधाम्यसावि
त्यनुप्राण्यानंयथाग्निरग्निगर्भायथाद्यौरिंद्रेणगर्भिणीवायुर्यथादिशांगर्भ
एवंगर्भंदधामितेसावितिवाआनेयोनिंगर्भएतुपुमान्बाणइवेषुधिं। आवी
रोअत्रजायतांपुत्रस्तेस्मदशमास्यः पुमांसंपुत्रंजनयतंपुमाननुजायतां।ते ११

षांमातानविष्यतिजातानांजनयांसिच।पुंसिवैपुरुषेरेतस्त्रियामनुषिंचतातथा
द्वा नदब्रवीत्तानत्प्रजापतिरब्रवीत्प्रजापतिर्व्यदधात्सविताव्यकल्पयत्। स्त्रीष्प
मन्यांस्वादधत्सुमांसमादधाद्दिह। यानिभद्राणिबीजानिपुरुषाजनयंतिनः ते
निष्वंपुत्रंजनयसुप्रसूर्धेनुकाभव। अग्निकंदवीलयस्वगर्भमाधेहिसाधयार
षाणंवृषंनाधेहि प्रजायैत्वाऽवामहे। यस्ययोनिंपतिरेतोगृभायपुमान्पुत्रो
धीयतांगर्भेअंतः तंपिप्पहिदशमास्यांतरुदरेसजायतांश्रेष्ठपतमुःस्वानामिति
वा॥६॥ तृतीयेमासिपुंसवनंपुष्येणश्रवणेनवासोमोशुंपेषयित्वाऊशकंटके

वान्यग्रोधस्यवास्कंधस्यांत्यांशुंगांयूपस्यवाग्निष्ठांसंस्थितेवायन्तेऽनुक्तसंस्रावमस्मि
नारयित्वान्नस्कंदीपुंसमिद्धाग्निर्वनवल्लिशुंगरूपइतिचतस्मिन्नंतेस्वाहाकाराभिर्नस्तो
दक्षिणतोनिषिंचेत्॥२०॥चतुर्थेमासिगर्भरक्षणंब्रह्मणाग्निःसंविदानइतिषट्
स्थालीपाकस्यहुत्वाऽक्षीभ्यांतेनासिकाभ्यामितिप्रत्यृचमाज्यलेपेनांगान्यनुवि
मृज्य॥२१॥सप्तमेमासिप्रथमगर्भेसीमंतोन्नयनंस्नातामहतवाससंपश्चादग्ने
रुपवेश्यान्वारब्धायांमहाव्याहृतिभिर्हुत्वास्थालीपाकंश्रपयित्वामुद्गौदन
मित्येकेपूर्ववदुपकरणानिस्युर्नहित्वंच।धाताददातुदाशुषेप्राचींजीवातुमक्षितिं। १२

वयंदेवस्यधीमहिसुमतिंसत्यधर्मणः॥धाताप्रजायाउतरायईशेधातेदंविश्वंभुवनं
जजान।धातापुत्रंयजमानायदातातस्माउहव्यंघृतवज्जुहोतेति।नेजमेषपरापत
तेतितिस्रःप्रजापतइतिषष्ठीत्रिःश्वेतयाशलल्यादर्भस्तंबेनचावौदुंबरशलाटुभिः ६३
सहमध्यादूर्ध्वंसीमंतमुन्नयतिभूर्भुवःस्वरित्युत्संगेनिधायत्रिवृतंप्रतिमुच्य
कंठेबध्नात्ययमूर्जावतोवृक्षऊर्जीवफलिनीभवेत्यथाहवीणागाथिनौराजानंसं
गायतेतियोवाप्यन्योवीरतरइत्युदपात्रेऽक्षतानवनिनीयविष्णुर्योनिंकल्पयतु
राकामहमितिशलल्याचेनपाययेद्यथास्यादुदरमनिम्नंशेत।सुपर्णोसिगरुत्मा

स्त्रिवृत्ते शिरोगायत्रंचक्षुःछंदांस्यंगानियजूंषिनामसामतेतनूर्मोदमानींगापयेन्म
ङ्गईमवतीवाऋषभोदक्षिणा॥२२॥ काकादन्त्यामेचककर्णीतन्त्याःकौशातक्याश्चइत्याः
कालकीतकस्येतिमूलानिपेषयित्वोपत्नेययेद्देशंयस्मिन्प्रजायेतरक्षसामपहत्यै
॥२३॥ अथजातकर्मजातंकुमारंहिरन्यवान्यान्नुप्राण्यादद्याप्राणिईयजुषासम
निईमान्मोदनीईातिसर्पिर्मधुनीदध्युदकेचसंनिनीयव्रीईियवौवासंनिघृष्यत्रिः
प्राशयेज्जातरूपेणमेतेयच्छामिमधुमन्मषायचेदंप्रसृतंसवित्रामघोनांआ
युष्मान्गुपितोदेवताभिःशतंजीवशरदोलोकेअस्मिन्नित्यंसावितिनामास्यद १३

धातिघोषवदाद्यंतरंतस्थंद्व्यक्षरंचतुरक्षरंवापिवाषट्क्षरंकृतंकुर्यान्नतद्धितंतद
स्यपितामाताचविद्यातांदशम्यांव्यावहारिकंब्राह्मणेनुष्टंगोःस्तनस्यस्थलकेहस्ता
निलोडितानिचरोमाणिमरवंकारयित्वैतस्मिन्नेवचतुष्टयेसंनिनीयचतुःप्राशयेदि
तिमांडूकेयोन्वृग्वेदंत्वयिदधाम्यसौस्वाहेत्यनुवोयजुर्वेदंत्वयिदधाम्यसौस्वाहे
~~त्यथर्ववेदंत्वयि~~ स्वःसामवेदंत्वयिदधाम्यसौस्वाहेत्यन्नुविःस्वक्षवकोवाक्यमितिः
हासपुराणमोंसर्वान्वेदांस्त्वयिदधाम्यसौस्वाहेतिवामेधाजननंदक्षिणेकर्णेवागिति
त्रिः।वाग्देवीमनसासंविदानाप्राणेनवत्सेनसहेंद्रप्रोक्ताःजुषतांत्वासौमनसायदे

वीमहीमंस्त्रावाणीवाणीचौंसलिलास्त्वयुंम्नरितिचानुमंत्रयेतशणसूत्रेणविग्रथ्य
ज्ञातरूपंदक्षिणपाणावपिनह्योच्छानात्तूर्ध्वंदशम्याब्राह्मणेभ्योदद्याद्मावाकुर्वी
त॥२४॥दशरात्रेचोच्छानेमातापितरौशिरःस्नातावहतवाससौकुमारश्चैतस्मिन्ने
वस्रुतिकाग्नौस्थालीपाकंश्रपयित्वाजन्मतिथिंकृत्वात्रीणिचनानिसदैवतानिकुर्या
त्तन्मध्येजुहुयाद्यस्मिन्जातःस्यात्पूर्वंतद्दैवतंसवित्रेआयुष्टेअघगीर्निरयमग्नि
वरेण्यःआयुर्नोधेहिजीवसेआयुर्दाअग्नेहविषाद्धानोघृतप्रतीकोघृतयोनिरेधि
घृतंपीत्वामधुचारुगव्यंपितेवपुत्रमिहरक्षतादिमामितित्वंसोममहेनगमितिद १८

घृर

शर्मस्थालीपाकस्यनामधेयंप्रकाशंकृत्वाब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यैवंमासिमासिजन्मति मेव१
थिंकृत्वोर्ध्वंसंवत्सराकृत्स्नेग्नौजुहोति॥२५॥अग्नयेकृत्तिकाभ्यःप्रजापतयेरोहिण्यै
सोमायमृगशिरसेरुद्रायार्द्राभ्योदितयेपुनर्वसुभ्यांबृहस्पतयेपुष्यायसर्पेभ्यो
श्लेषाभ्यःपितृभ्योमघाभ्योभगायफल्गुनीभ्यामर्यम्णेफल्गुनीभ्यांसवित्रेहस्ता
यत्वष्ट्रेचित्रायैवायवेस्वातयेइंद्राग्निभ्यांविशाखाभ्यांमित्रायानुराधायैइंद्रायज्येष्ठा
यैनिर्ऋतयेमूलायाद्भ्योअषाढाभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्योअषाढाभ्योब्रह्मणेभिजिते
विष्णवेश्रवणायवसुभ्योधनिष्ठाभ्योवरुणायशतभिषजेअजायैकपदेप्रोष्ठपदाभ्यो

हिर्बुध्न्यायप्रोष्ठपदाभ्यःपूष्णेरेवत्याअश्विभ्यामश्विनीभ्यांयमायभरणीभ्यः॥२८॥षष्ठे
मास्यन्नप्राशनमाजमन्नाद्यकामस्तैत्तिरंब्रह्मवर्चसकामोमात्स्यंजवनकामोघृतौदनं
तेजस्कामोदधिमधुघृतमिश्रमन्नंप्राशयेदन्नपतेन्नस्यनोदेह्यनमीवस्यशुष्मिणः॥ धे३
प्रप्रदातारंतारिषऊर्जंनोधेहिद्विपदेचतुष्पदेय।च्चिद्धिमह्यस्विदिनमग्नआयूंषिवर्चसे॥
तिग्ममोजोवरुणंसोमंराजानं।मातेवास्माअदिते।शर्मयंसद्विश्वेदेवाजरदष्टिर्यथा
सदितिकृत्वाग्नआयूंषीत्यभिमंत्र्योदगग्रेषुकुशेषुस्योनापृथिवि।नवेत्युपवेश्यमु
हाव्याहृतिभिःप्राशनंशेषंमातापाश्नीयात्॥२९॥संवत्सरेचूडाकर्मतृतीयेवावर्षे २५

दि

पंचमेक्षत्रियस्यसप्तमेवैश्यस्याग्निमुपसमाधायव्रीहियवानांतिलमाषाणामितिप्र
पात्राणिचपूरयित्वानडुहंचगोमयंकुशमिश्रंचकेशप्रतिग्रहणायादर्शंनवनीतंलो
हक्षुरंचोत्तरतउपस्थाप्यसंहृत्यधमृतावरीरूर्मिणामधुमत्तमाः।पंचतीर्मधुनापयो
मंद्राधनस्यसातयइत्युष्णास्वप्सुसीतानासिंचतीत्यापउंदंतुजीवसेदीर्घायुत्वायव
र्चसेत्र्यायुषंजमदग्नेःकश्यपस्यत्र्यायुषमगस्त्यस्यत्र्यायुषंयद्देवानांत्र्यायुषंतत्तेक
रोमित्र्यायुषमित्यसावितिशीतोष्णाभिरद्भिर्दक्षिणंकेशपक्षंत्रिरभ्युनक्तिशलल्यैके।वितृ
टान्कृत्वानवनीतेनान्यौज्योषधेत्रायस्वैनमितिकुशतरुणमंतर्दधातिकेशान्कुशात

श्री४

स्वमंतर्दधातिरस्क) रुणंचादर्शनेनसंस्पृश्यतेजोसिस्वधितिष्टेपितामेमाहिंसीरितिलोहक्षु
रमादत्तेयेनावपत्सविताश्मश्रू मे क्षुरेणराज्ञोवरुणस्यविद्वान्येनधाताबृहस्पतेरि
द्रस्यचावपच्छिरस्तेनब्रह्माणोवपतेदमद्यायुष्मान्दीर्घायुरयमस्तुवीरोसा।वि
निकेशाग्राणिछिनत्तिकुशतरुणंचैवंद्वितीयमेवंतृतीयमेवंद्विरुत्तरतोनिकृन्तयोः
षष्ठसप्तमेगोदानकर्मएवैतदेवगोदानकर्मयज्ञकर्मषोडशवर्षेद्वादशेवातृती
येब्देप्रवपनेगांदद्यात्इतंचवासस्तूष्णीमाहृतःकन्यानांप्रागुदीच्यांदिशिवकोष
धिकेदेशेपांवासमीपेकेशान्निखनंतिनापितायधान्यपात्राणिनापितायधान्य १६

॥मित्रस्यचक्षुर्धरुणंबलीयस्तेजोयशस्विस्थविरंसमृद्धं।अनाहनस्यंवसनंचरिष्णुःपरीदंवाज्यजिनंदधेहं
सर्वेवाससर्वेषांयेनाबद्धेनोपनयेताचार्याधीनंतत्परिधाप्योपनेयःस्यादाकृत्यालंकृत्य
कृत्वाजघनेनाग्निंतिष्ठतःप्राङ्मुखआचार्यःप्रत्यङ्मुखइतरस्तिष्ठंस्तिष्ठंतमुपनयेदी
॥इयंदुरुक्तात्परिबाधमानावर्णंपवित्रंपुनतीनआगात्।प्राणापानाभ्यांबलमावि
शंतीसखादेवीसुभगामेखलेयमितित्रिर्मेखलांप्रदक्षिणंत्रिःपरिवेष्ट्यग्रंथिरेकस्त्र
विवा योपिवाऽपंचयज्ञोपवीतंकृत्वायज्ञोपवीतमसियज्ञस्यत्वोपवीतेनोपनह्यामीत्यं
जलिंहारयित्वाथैनमाहकोनामासीत्यसावहंभोइतीतरःसमानार्षेयइत्याचा
र्यःसमानार्षेयोहंभोइतीतरोब्रह्मचारीभवान्ब्रूहीतिब्रह्मचार्यहंभोइतीतरो १७

आ० १

पाणीं ॥२२॥ इति प्रथमोध्यायः ॥ गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयेतैणेयेनाजिनेन गर्भद
शमेषु वा गर्भैकादशेषु क्षत्रियं रौरवेण गर्भद्वादशेषु वैश्यं गव्येनाषोडशाद्ब्राह्म
णस्यानतीतः काल आद्वाविंशात्क्षत्रियस्याचतुर्विंशाद्वैश्यस्यात ऊर्ध्वं पतित
सावित्रीका भवंति नैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्न याजयेयुर्नैभिर्व्यवहरेयु २
रऽहतेन रवासवह्निमेखलिनो मौंजीमेखला ब्राह्मणस्य धनुर्ज्या क्षत्रियस्यौर्णी
सूत्री वैश्यस्य पालाशो बैल्वो वा दंडो ब्राह्मणस्य नैयग्रोधः क्षत्रियस्यौदुंबरो वै
श्यस्य प्राणसंमितो ब्राह्मणस्य ललाटसंमितः क्षत्रियस्य केशसंमितो वैश्यस्य

न्नरुत्तुर्विःस्चरित्यस्यांजलावंजलींस्त्रीनासिच्य दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यां पाणीसंगृह्यज
पतिर्देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामुपनयाम्यसाविति गणा
नांत्वेति गणकामानामागंतर्मारिषण्यत इति योधान्मल्ल व्याहृतिभिर्व्याधितान् ॥२॥ नगेस्तु
हस्तमग्रभीत्सविता हस्तमग्रभीत्पूषा ते हस्तमग्रभीदर्यमा हस्तमग्रभीन्मित्रस्त्वमः
सिधर्मणाग्निराचार्यस्तव । असावहंवो मानव एतं ते ब्रह्मचारिणं परिददामी इतं त
ब्रह्मचारिणं परिददाम्यादित्य एतं ते ब्रह्मचारिणं परिददामि विश्वे देवा एतं वो ब्रह्मचा
रिणं परिददामि दीर्घायुत्वाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय रायस्पोषाय सर्वेषां वेदानामा

धिपत्यायसुश्लोक्यायस्वस्तये।ऐंद्रीमावृतमावर्त्ते।आदित्यस्यावृतमन्वावर्त्तइतिदक्षि
णंबाहुमन्वावृत्यदक्षिणेनप्रादेशेनदक्षिणमंसमन्ववहृत्यारिष्यतस्तेहृदयस्यप्रियोन्र
याममितिहृदयदेशमभिमृशतित्रह्मीप्रसव्यंपर्यावृत्याथास्योर्ध्वांगुलिंपाणिंहृदयेनि:
धायजपति॥३॥ममव्रतेहृदयंतेदधामिममचित्तमनुचित्तंतेअस्तुममवाचमेक
मनाजुषस्वबृहस्पतिष्ट्वानियुनक्तुमह्यमितिकामस्यब्रह्मचर्यस्यासावितितेनैवमं
त्रेणतथैवपर्यावृत्यदक्षिणेनप्रादेशेनदक्षिणमंसमन्वारभ्यजपतिब्रह्मचार्यसि
समिधमाधेह्यपोशानकर्मकुरुमादिवासुषुप्थावाचंयच्छासमिदाधानाएषातेब्र १८

५

ग्नेसमिदित्यन्याद्धातिसमिधंतूष्णींवा॥४॥संवत्सरेसावित्रीमन्वाहत्रिरात्रेअन्वहंवा
गायत्रींब्राह्मणायानुब्रूयात्त्रिष्टुभंक्षत्रियायजगतींवैश्यायसावित्रींत्वेवोत्तरेणाग्निमु
पविशतःप्राङ्मुखआचार्यःप्रत्यङ्मुखइतरोधीहिभोइत्युक्त्वाचार्यओंकारंप्रयु
ज्याथेतरंवाचयतिसावित्रींभोअनुब्रूहीत्यथास्मैसावित्रीमन्वाहतत्सवितुर्वरेण्य
मित्येतांपच्छोर्धर्चशोनवानं॥५॥आपोनामस्थशिवानामस्थोर्जानामस्थाजरानाम
स्थानयानामस्थामृतानामस्थतासांवोशीयसुमतौमाधत्तेत्येवंत्रिरपआचमय्यस्व
स्तिनोमिमीतामितिपंचर्चेनदंडंप्रयच्छतिचरोदक्षिणाप्रदक्षिणमग्निंपर्याणीयनिक्ष

तेयांसंमातरंत्वेवप्रथमायावेनंनप्रत्याचक्षीताचार्यायभैक्ष्यंनिवेदयित्वानुज्ञातोगुरु
णाभुंजीतो॥५२॥ समिदाधानंभिक्षाचरणमधःशय्यांगुरुशुश्रूषेतिब्रह्मचारिणो
नित्यानि॥६॥ अथानुवाचनस्याग्नेरुत्तरतउपविशतः प्राङ्मुखआचार्यःप्रत्यङ्मुख
इतरोभिवाद्यपादावाचार्यस्यपाणीप्रक्षाल्यदक्षिणेनजानुनाक्रम्यमूलेकुशतरु
णांदक्षिणोत्तराभ्यांपाणिभ्यांमध्येपरिगृहीतान्सव्येनाचार्योग्निंसंगृह्यदक्षिणेनाद्भिः
परिषिंचन्नथेतरंवाचयतिसावित्रींभो३अनुब्रूहीतीतरःसावित्रींतेअनुब्रवीमीत्या
चार्योगायत्रींभो३अनुब्रूहीतीतरोगायत्रींतेअनुब्रवीमीत्याचार्योविश्वामित्रंभो३ १९

अनुब्रूहीतीतरोविश्वामित्रंतेअनुब्रवीमीत्याचार्यऋषीन्भो३अनुब्रूहीतीतरोऋ
षींस्तेअनुब्रवीमीत्याचार्योदेवताभो३अनुब्रूहीतीतरोदेवतास्तेअनुब्रवीमीत्याचा
र्योदेवताश्छंदांसिभो३अनुब्रूहीतीतरश्छंदांसितेअनुब्रवीमीत्याचार्यःश्रुतिं
भो३अनुब्रूहीतीतरःश्रुतिंतेअनुब्रवीमीत्याचार्यःस्मृतिंभो३अनुब्रूहीतीतरःस्मृ
तिंतेअनुब्रवीमीत्याचार्यःश्रद्धामेधेभो३अनुब्रूहीतीतरःश्रद्धामेधेतेअनुब्रवीमी
त्याचार्यएवमेवमृषेर्यस्ययस्ययोयोमंत्रोयद्देवत्योयच्छंदाश्चतथातथातंतंमंत्र
मनुब्रूयादपिवाविंदन्तर्षिदैवतछंदांसितत्सवितुर्वरेण्यमित्येतांपच्छोर्धर्चशोन

वानमित्येषेतिसमाप्तेऽध्यायेचार्यएवमेकैकमृषिमनुवाकंवानुब्रूयात्तदन्तंकेष
नुवाकंयावद्वागुरुर्मन्येतोद्योत्तमेकामंसूक्तेवानुब्रूयादृषेरनुवाकस्यवैकैकां
सूक्तादावित्येषाप्रवृत्तिरितिकामंसूक्तादावाचार्यइत्येतदृषिः स्वाध्यायेव्याख्याते
ममाषेकशतरूणानादायानडुहेनमूलेकंडंलत्वाययास्तकंकशेषपोनिषिं
त्यहःशेषंस्थानमुपवासश्च॥७॥अपराह्णेहुतधानामिहित्वाज्याहुतिधर्मेणाग्नौ
पाणिनानुकृयाम्मदस्यपतिमद्भुतमितिप्रच्यचंसूक्तशेषेणान्वेराचार्यस्विष्ठिवा
च॥८॥अरण्येसमित्पाणिःसंध्यामास्तेनित्यंवाग्यतउत्तरापराभिमुखोन्वष्टमदे २०

रामानक्षत्राणांदर्शनादतिक्रांतायांमहाव्याहृतीःसावित्रींस्वस्त्ययनानिजपित्वैवं
प्रातःप्राङ्मुखस्तिष्ठन्नामंडलदर्शनात्॥९॥उदितेप्राध्ययनेयमहरहःसायंप्रातर
ग्निमुपसमाधायपरिसमुह्यपर्युक्ष्यदक्षिणंजान्वाच्याग्नयेसमिधमाहार्षंबृहते
जातवेदसेसामेश्रद्धांचमेधांचजातवेदाःप्रयच्छतुस्वाहा।एधोस्येधिषीमहिसमि
दसितेजोसितेजोमयिधेहिस्वाहा।समिद्धोमांसमर्धयःप्रजयाचधनेनचस्वाहा।ए
धातेअग्नेसमित्तयावर्धस्वचाचप्यायस्ववर्धिषीमहिचवयमाचप्यासिषीमहि
स्वाहेत्येषपर्युक्ष्याग्निःश्रद्धांचमेधांचाविनिपातंस्मृतिंचमेइतितोजातवेदाअयं
क

नं

स्तनं नः संप्रयच्छत्वित्यग्निमुपतिष्ठते सौपर्णव्रतं नाचिकेतं निष्ठं रुद्रसंप्रदायानुष्ठितं त्र्यायु
षं पंचभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रं ललाटे हृदये दक्षिणस्कंधे वामे च ततः पृष्ठे च पंच सुनस्मनाः
त्रिपुंड्रं करोति स एतेषां वेदानामेकं द्वौ त्रीन्सर्वान्वाधीते य एवं कृत्वाग्निमुपतिष्ठ
ते ॥१०॥ अथ व्रतादेशानं तस्योपनयनेन कल्पो व्याख्यातो न सावित्रीमन्वाह इदं उ
प्रदानांतमित्येक उदगयने शुक्लपक्षे ऽरात्रं ब्रह्मचर्यमुपेत्याचार्यो ऽमांसाशी ब्रह्म
चारी च तु दर्शीं परिधाप्याष्टमीं चाघोषतमे चैकैयां वान्यां न प्रशस्तां मन्येत तस्यां शु
क्रिये ब्रह्मचर्यमादिशेत् त्रिरात्रं ब्रह्मचर्यं चरेद्द्वादशरात्रं संवत्सरं वा यावद्वा गुरु २१

मन्येत शाक्वरं तु संवत्सरं व्रातिकमौपनिषदं च पूर्णे काले चरति ब्रह्मचर्ये ऽशीयो वा
ईप्सित्यां ते वेदं तु कैरत्स्यं सावयिषन्कालनियमं चादेशो न प्रतीयते ॥११॥ ततप्रा
तराशस्यापराह्णे पराजितायां दिशि कृत्वाचार्यो येनं यास्वेव देवतासु परीतो भवति
४ श्री तास्वेवैनं परिसृज्य त्यग्नाविंद्रादित्ये विश्वेषु च देवेषु चरितं ते ब्रह्मचर्यं चरितं भो ३ इति मिति ४
प्रत्युक्ते पश्चादग्नेः पुरस्तादाचार्यस्य प्राङ्मुखे स्थिते ऽतेन वाससा ऽचार्यः प्रदक्षिण
मुखं त्रिः परिवेष्ट्योपरिशाद्दशान्त्वाय यथानसंस्पृश्येत चिरात्रं समिदाधानं निहा
चरणमधः शय्यां गुरुशुश्रूषां चाकुर्वन्विवाग्यतो ऽप्रमत्तो ऽरण्ये देवकुलेनि शेत्रेवो

पवमैत्स्वेत्यंचरुंकेतानेवनियमांस्तिष्ठतोरात्र्यामेवोपदिशंत्याचार्योमांसाशीब्रह्मचा
रीत्रिरात्रेनिर्गतेरात्र्यांवाग्रामान्निष्क्रम्यनैतानीद्वेतानध्यायान्निशितामंचंगत्वंस्मृति
कारजस्वलांतेदनिमषड्गुस्तकाश्मशानंसर्वाणिचशावरूपाणियाज्ञास्येनप्रविशेयुः
स्वस्यवासांनिरस्यन्प्रागुदीचींदिशमुपनिष्क्रम्यभूयोदेशेप्राङ्मुखआचार्यउपविश्य
त्युदितआदित्येनुवाचनधर्मेणवाग्यतायोष्णीषिणेन्वाहमहानाम्नीष्वेवंषनियमो
यांतरेषुप्रकरणेषुस्वाध्यायमेवकुर्वतिआचार्यःस्येतरःभरणोत्सुष्णीषंनाजनंद
क्षिणांगांददातित्वंतमिस्त्रुआदिवीतेचप्रणवेनवासयमिचरुंकेवेष्वदेवंचरूंकुर्वंति २२

स्नवेषुप्रकरणेषुयथापरीक्षमितिमांडूकेयः॥१२॥अथातोदंडनियमानांतरागम
नंकुर्यादात्मनोदंडस्यायचेद्दंडमेखलोपवीतानामन्यतमच्छिद्येतच्छिद्येतवातः
स्यतस्मायश्चित्तंयदुग्धाहरयस्यमेखलाचेदसंधेयाभवत्यन्यांहत्वानुमंत्रयतेमेधां
मेध्यविनागुझेदेविगौवसरस्वतीमेखलेस्कन्नमच्छिन्नंसंतनुषव्रतंममत्वमग्ने
व्रतभृद्धुरुस्वरिर्येदेवांकृशवदंडपयस्पवेश्विनःव्रतानिबिभ्रद्व्रतपाअदा
भ्योनवानोहतोअजरःसुवीरःदधत्रत्नानिसुमलीकोअग्नेगोपायनोजीवसे
जातवेदइत्युपवीतंचदंडंबध्नातितदप्येतघृतोपवीतंदंडंचमेखलामप्जिनंतथा

वा

जुहुयादस्तुवंतेपूर्णेविरूप्येचरिसेन॥१३॥अथवैश्वदेवोव्याख्यातःहोमकल्पोवैश्वदेव
स्याग्निहुत्स्य सायंप्रातर्हविष्यौजुहुयादग्नयेस्वाहा सोमायस्वाहा इंद्राग्निभ्यांस्वाहा विष्णवे
स्वाहा नरहाजधन्वंतरयेस्वाहा विश्वेभ्योदेवेभ्यः स्वाहा प्रजापतयेस्वाहा अदितयेस्वाहा
अनुमतयेस्वाहा अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेति हुत्वैतासांदेवतानामथवास्कंस्य श्चैवदेवता
भ्योनमोब्रह्मणेब्राह्मणेभ्यश्च वास्तोष्पतेप्रतिज्ञानीह्यस्मानिति वास्कन्मध्येवास्तो
ष्पतयेचाथदिशांप्रदक्षिणंयथारूपंबलिंहरतिनमइंद्रायैंद्रेभ्यश्चनमोयमाय
याम्येभ्यश्चनमोवरुणायवारुणेभ्यश्चनमः सोमायसौम्येभ्यश्चनमोबृहस्पत २३

अपवै

मध्येबलिंहरेदेवता ४

येबार्हस्पत्येभ्यश्चाथादित्यमंडलेनमोदितय आदित्येभ्यश्चनमोनक्षत्रेभ्यऋतुभ्योमा
सेभ्योर्धमासेभ्योऽहोरात्रेभ्यः संवत्सरेभ्यः पूष्णेपथिकृतेधात्रेविधात्रेमरुद्भ्यश्चेतिदे
हलीषुविष्णवेहविर्वनस्पतयइत्युलूखलेउषधीभ्यइत्यौषधीनांस्थानेपर्जन्याया
द्भ्यइतिमणिकेनमः श्रियैशय्यायांशिरसिपादतोनमःऽकाल्यांअनुगुप्तेदेशेनमः सर्वा
न्नभूतयेयांतरिक्षेनक्तंचरेभ्यइतिसायमहश्चरेभ्यइतिप्रातर्येदिवासइतिचाविश्वा
ताभ्योदेवताभ्यउत्तरतोधनपतयेचप्राचीनावीतीदक्षिणतः शेषंनिनयतियेअग्नि
दग्धाइतिदिवंपितृभ्योदत्त्वाश्रोत्रियंभोजयेद्ब्रह्मचारिणेवाभिक्षांदद्यादनंतरंसौ

वासिनींगर्भिणींकुमारांश्चविरांश्चान्नेनभोजयेत्अन्यथःअपचेन्नस्वयोन्यस्यावपेद्मां
विनितानामत्रमश्नीयान्नैकोनस्वयंतदद्येतएकोकंमोघमन्नंविंदतेऽप्रचेताइति॥१४
षलांचेदद्यार्याणांमन्नतमश्यागछेऽोपम्भमन्नमन्नवायस्यामान्यतमंमन्येततत्कुर्यात्
न्नोमांसोऽर्घःस्यादधियज्ञमधिविवाहंकुरुतेत्येवब्रूयाद्आचार्यायर्त्विजेश्वशुरविजेबा
हस्पत्योवैवास्यायप्राज्ञापत्योराज्ञऐंद्रःप्रियायमैत्रःस्नातकायैग्नेयःघप्यसह्य
संवत्सरस्यसौमेनयजेतक्रतावर्घ्याएवंनंयाजयेत्पुनर्हिंताघ्यास्तिद्दपिभवति॥१५॥
मधुपर्केचसोमेचपित्र्यदैवतकर्मणि।अत्रैवपशवोहिंस्यानान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः॥ २८

आचार्यश्चपिताचोनैसखाचानतिथिर्गृहे।तेयकिंचिद्धत्तत्कुर्यादितिधर्मोविधीयते।नै
कग्रामीणमतिथिंविप्रंसांगतमेवच।उपस्थितंगृहेविद्याद्भार्यायत्राग्नयोपिवा।अ
ग्निहोत्रबलीवृद्धाःकालेचातिथिरागताः।बालाश्चकुलवृद्धाश्चनिहंत्यपमानिता॥
अनद्वानग्निहोत्रीचब्रह्मचारीव्रतेत्रयः।अश्नंतएवसिध्यंतिनैषांसिद्धिरनश्नतां॥दे
वताःपितृपंगुद्याश्चहरेद्गृहेमेधिनं।नागार्थमुपसर्पतिताभ्योनिर्वपमर्हति॥दी
र्घंणान्युयुंजीतोनित्यमग्निहोत्रंचजुहुयात॥सर्वंमुहूर्तमाद्गोब्राह्मणेनचितोवसन्
ऽदपात्रंचदानव्यमाकाधांऽकुर्यादपि।आस्तकादानुवाकाद्वाब्रह्मयज्ञोविधीयते

ते।नोपवासः प्रवासेस्यात्पत्नी धारयते व्रतं।पुत्रो भ्राताथवा पत्नी शिष्यो वास्य बलिं हरेत्
वैश्वदेवमिमं येत्ते सायंप्रातः प्रकुर्वते।तेश्रियैरिशुषाकीर्त्या प्रजाभिश्च समृध्युरिति
॥१७॥ ब्रह्मचारी प्रवत्स्यन्नाचार्यमामन्त्रयते प्राणापानयोरित्युपांशु अम इदं वत्स्यामि भो३
इत्युच्चैः प्राणापानाउरुव्यचास्तया प्रपद्ये देवाय त्वा गोप्त्रे परिददामि देव सवितरेष ते
ब्रह्मचारी तं ते परिददामि तं गोपायस्व तं मामृधस्वेत्युपांशु सोम्य स्वस्तीत्युच्चैराचार्यः स्वस्तीत्यु
च्चैराचार्यः॥ ॥इति द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः॥ ॥स्नानं समावर्त्स्यमानस्यानडुहमि
त्युक्तं तस्मिन्नुपविश्य केशश्मश्रूणि वापयति लोमनखानि च व्रीहियवैस्तिलसर्षपै २५

रपामार्गैः सदापुष्पीभिरित्युत्साद्यापोहिष्ठीयेनाभिषिच्यालंकृत्याहतं वस्त्रा
णीति वाससी परिधायाथास्मै निष्कं बध्नात्यायुष्यं वर्चस्यमिमं माग्ने वर्च इति वे
ष्टनं गृह्णमनेति छत्रमारोहेत्युपानहौ दीर्घस्रोत्स्वं कुशा इति वैणवं
दंडमादत्ते प्रतिलीन स्तदहरासीत वनस्पते वीड्वङ्गः इत्यासद्य छेति रथमारो
हेद्यत्रैनं गवा वा पशुना वार्हयेयुस्तत्सर्वमुपतिष्ठेत गोभ्यो वा समावर्तेत
फलवतो वा वृक्षाद्दिक्ष्वेष्टानि द्रविणानि धेहि स्योनादधि विमत्त्वेत्यवरोहेती।
क्षितमन्नं न दद्युर्भुञ्जीताचार्याय वस्त्रयुगं दद्यादुष्णीषं मणिकुण्डलं दण्डोपान

ईंछत्रंच॥१॥ अगारंकारयिष्यन्निखान्नाद्यायविशःपरिलिक्कामीत्युदुंबरशाखया:
त्रिःपरिलिख्यमध्येस्तंभंलिखेज्जुहोतिकोसिकस्यासिकायत्वेयामकामीज्जुहोमिस्वाहा
अस्यांदेवानामसिभागधेयमितःप्रजाताःपितरःपरेताःविरलज्जुकस्त्रामकामो
तरेवानांकिंचनांतरेणस्वाहेतिस्रुणागतन्निखानयित्वादमंथानासिच्यइमांवि
मिन्वेअमृतंतस्यशाखांमधोधरिंप्रतरणींवसूनां।एनांशिशुःक्रंदत्याकुमारए
नांधेनुःक्रंदत्तुनित्यवत्सेत्युदुंबरशाखांघृतेनाक्तांदक्षिणेद्वार्येगर्तेनिखातिदु
मामुच्छ्रयामिनुवंनस्यशाखांमधोधरिंप्रतरणींवसूनांएनांशिशुःक्रंदत्याकुमा २९

हं

रएनांधेनुःक्रंदत्तुपाकवत्सेत्युत्तरतएवंद्वयोर्द्वयोर्दक्षिणतःपश्चादुत्तरतश्चइममु
इनस्यवृक्षस्यशाखांघृतमुक्षंतीममृतेमिनोमि।एनांशिशुःक्रंदत्याकुमारआस्यं
दंतांधेनवोनित्यवत्साइतिस्रुणाराजमुच्छ्रयत्येवंकुमारस्तरुणआवत्सोनुवंन
स्पारिएनंपरिस्रुतंकुंभ्याआदध्नःकलशैरगमिन्॥२॥ इहेवस्थूणेप्रतितिष्ठध्रुवाश्वा
वतीगोमतीसीलमोवतीछेमेतिष्ठन्घृतमुक्षमाणेदेवंतिष्ठंनिमितानितिविला
स्राजिरावतीमध्येपोषस्यचंपतांमात्वाप्रापन्नघायवःउपकृताइहगावःउपकृ
ताअजावयः।अथोअन्नस्यकीलालउपकृतोगृहेषुनःरथंतरेप्रतितिष्ठवामदे

६२

ध्येश्रयस्वइहतिस्थूणामायेतिस्थूणाराजमभिमृशतिसंमितस्यस्थूणाः संमृशतिमित्यंच
ऋधांचेतिपूर्वेयज्ञश्चदक्षिणाचेतिदक्षिणेबलंचौजश्चेत्यपरेब्रह्मचक्षत्रंचेत्युत्तरेश्रीस्तू
पोधर्मस्थूणाराजोऽहोरात्रेद्वारफलकेसंवत्सरोपिधानमुद्धासमुद्रइत्यन्यत्क्रमक्रमा
नंकूपस्याधस्तान्निखनेत्॥३॥वास्तोष्पतीयेकर्मण्यग्निंदधामिमनसाशिवेनाय
मस्मभ्यंगमनोवसूनांमानोहिंसीत्स्थविरंमाकुमारंत्वंनोनवद्विपदेशंचतुष्पदेइ
तिगृह्यमग्निंबाह्यतउपसमाधायप्रागग्रेषुनवेषुकुशेषूदकुंभंनवंप्रतिष्ठाप्या
रिष्टाअस्माकंवीरामापरासेचिनोधनमित्यभिमंत्र्यरथंतरस्यस्तोत्रियेणपुनरादा २७

यंकंऊकारंतिस्रःपूर्वाह्णेजुहोतिवामदेव्यस्यमध्यंदिनेबृहतोपराह्णेमहाव्याहृतय
श्चतस्रोवास्तोष्पतइतितिस्रोमीवहावास्तोष्पतेवास्तोष्पतेध्रुवास्थूणांसौविष्टकृतीद
रामीस्थालीपाकस्यरात्रौज्येष्ठंपुत्रमादायजायांचसहधान्यैःप्रपद्येतइंद्रस्यगृ
हाःशिवाःवसुमंतोवरूथिनस्तानहंप्रपद्येसहजाययासहप्रजयासहपशुभिःस
हरायस्पोषेणसहयन्मेकिंचास्तितेन॥४॥शग्मंशग्मंशिवंशिवंक्षेमायवःशांत्यैप्रप
द्येनयंनोअस्तुग्रामोमारण्यायपरिददातुविश्वमहायमापरिदेहीतिग्रामान्नि
ष्क्रामेरण्यंकैमाग्रामायपरिददातुमहविश्वायमापरिदेहीतिग्रामंप्रविशेन्नारि
त्र

कः॥ गृहानभद्रांसुमनसः प्रपद्येवीरघ्नोवीरवतःसुवीरान्।इरांवहंतोघृतमुक्षमाणा

हं स्तेष्वहंसुमनाःसंविशामीतिसदाप्रवचनीयः॥५॥अनाहिताग्निःप्रवसन्नप्यनगृहा

समीक्षतेइमांमेमित्रावरुणौगृहान्गोपायतंयुवं।अविनष्टानविनष्टान्पूषैना

नभिरक्षत्वित्यस्मात्कंपुनरागमादपिपंथामगन्महीतिवजपति।६॥अथप्रोष्या

यन्नगृहान्समीक्षतेगृहामाबिभीतमावेपध्वमूर्जंबिभ्रतएमसि।ऊर्जंबिभ्रद्वःसु

मनाःसुमेधागृहानैमिमनसामोदमानः।येषामध्येतिप्रवसन्येषुसौमनसोबहुः।

गृहानुपह्वयामहेतेनोजानंतुजानतः।उपहूताइहगावउपहूताअजावयः।अ २९

थोअन्नस्यकीलालउपहूतोगृहेषुनः।अयंनोअग्निर्भगवानयंनोभगवत्तरः

अस्योपसद्येमारिषामायंश्रेष्ठोदधातुनइतिगृहमग्निमुपस्थायकल्याणींवाचंप्र

ब्रूयाद्विराजोदोहोसिविराजोदोहमशीयमयिपद्यायैविराजोदोहइतिपाद्यंप्रति

गृह्णाति॥७॥अनाहिताग्निर्नवंप्राशिष्यन्नाग्रयणदेवताभ्यःस्विष्टकृच्चतुर्थीभ्यः

स्थालीपाकेनेष्ट्वैनोजुहुयात्प्रजापतयेत्वाग्रयणंगृह्णामिभद्रंश्रियैमह्यंयशसे

मह्यमन्नाद्यायेतिप्राशनार्थीयमभिमंत्र्यनप्राश्नन्।भेयःसमर्देषद्देवास्त्वयावशो

नसमश्नीमहित्वासनोमयोभूःपितवाविशस्वशंनोनवद्विपदेशंचतुष्पदइत्यग्नि

नै ८

रश्मुश्मिं चंद्रिः प्राश्नाति। अमोसि प्राण तदृतं ब्रवीम्यमोसि सर्वाननुप्रविष्टः स मे जरां
रोगमपनुद्य शरीरादमाम एधि मामृधाम इन्द्रेति हृदयदेशमभिमृशति नाभिर
सि मा बिभीथाः प्राणानां ग्रंथिरसि मा विस्रस इति नाभिमिदं कर्णाभिरिति यथालिंगं तच्च
क्षुरित्यादित्यमुपस्थाय॥८॥ परिवित्सेन्या द्विहायनं जं घोषिण्यः समानस्य गोप
तेर्गावोंऽशो नर्वोरिषप्रपागा अन्वेत नृ इति गाः प्रतिष्ठमाना अनुमंत्रयेत परिक्षे
ति परिक्रांता सुयासामंधक्षत बिलिं मधोः पूर्णं घृतस्य च। ता नः संतु पयस्वतीर्बह्वी
गोष्ठे घृताच्य इत्यागावोऽग्मन्निति च प्रत्यागतास्ताः मा मम माकं वत्रि मयोभूर्वाति २९

इति सूक्तेन गोष्ठे गताः॥९॥ या फाल्गुन्या उत्तरामावास्या सा रेवत्या संपद्यते तस्यामंक
लक्षणानि कारयेत। भुवनमसि सहस्रपोषमिंद्राय त्वा श्रवोदर्दृतमस्यरिष्टमिला दो॰ अ॰ २
न्नं गोपायनं यावतीनामिदं करिष्यामि त्वयसीनामुत्तमां सामां क्रियासमिति याः प्र
थमाः प्रजायेत तस्याः पीयूषं जुहुयात् संवत्सरीणं पय उस्त्रियाया इत्येतान्यामन्यां
यदि यमौ प्रजायेत महाव्याहृतिभिर्हुत्वा यमस्तं दद्यात्॥१०॥ अथ वृषोत्सर्गः कार्ति
क्यां पौर्णमास्यां रेवत्यां वाश्वयुज्यां गवां मध्ये सुसमिद्धमग्निं कृत्वाज्याहुतीर्जु
होति इह रतिरिह रमध्वं स्वाहा इह धृतिरिह स्वधृतिः स्वाहा। उपसृजं धरुणं मात्रे धरु

णोमान्तरंधयन्त्वायस्पोषमस्मासुदीधरत्स्वाहा।इषागाश्चान्वेतुनइतिपोषस्यजुहोति।
रूपांजपित्वैकवर्णंद्विवर्णंत्रिवर्णंवायोवासूपथंछादयतियंवामूर्थेनूंछाद्यैरोहितोवैवस्या २८येत्
स्वंगिरूपेतोयूथेवत्वचितमःस्यात्तमलंकृत्यपूथेमुख्याश्चतस्रोवत्सतर्यस्ताश्चालंकृ
त्यैएतंयुवानंपतिंवोददामितेनक्रीलंतीश्चरथप्रियेणमावक्ष्वात्रजनुषासंविदानारायः
स्पोषेणसमिषामदेमस्वाहेतिनन्यस्त्वेनुमंत्रयतेमयोभूरित्यनुवाकशेषेणसर्वामिं
पयसिपायसंश्रपयित्वाब्राह्मणान्भोजयेत्॥११॥ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोष्टका
अपरपक्षेषुतासांप्रथमायांशाकंजुहोतिद्वयमेवसायाप्रथमाव्युच्छदंतरस्यांचरति ३०

प्रविष्टा।वहुप्रजाजीननवत्त्रऊनित्रीत्रयएनांमहिमानःसचंतांस्वाहेत्यथस्विष्टकृतोयु
स्यांवैवस्वतोयमःसर्वेदेवाःसमाहिताःअष्टकाभवतोमुखीसामेकामानतीटपतश्रा
ऊस्त्रेग्रावाणोदंतान्बुधःपवमानःमासाश्चार्धमासाश्चनमस्तेसुमनामुखिस्वाहेति।१२
।मध्यमायांमध्यावर्षेचमहाव्याहृतयश्चतस्रौयेताचक्षुरितिचतस्रोहुत्वापांजुहुयात्
पशुवपांजातवेदःपित्रेभ्योयत्रैनान्वेत्थसुकृतस्यलोकेमेदसःकुल्याउपताःस्रवंतु
सत्याःसंभवयजमानस्यकामाःस्वाहेतिवामहाव्याहृतयश्चतस्रौयेताचक्षुरितिचत
स्रोष्टाकृतीस्थालीपाकोवदानमिश्रांतर्हिताःगिरयोंतर्हिताःपृथिवीमहीमेदिवाहिस्य

श्च सर्वाभिरन्यमंतः पितृद्धधैमुष्मै स्वाहाऽन्नं तदिति तामरूतवोहोरात्राश्च संधेऊां ॥ मासाश्चार्धमासा
श्चान्यतमः पितृद्धधैमुष्मै स्वाहा याभिरिष्टं तिया स्त्रवंतिया द्वच्चान्यरिमस्त्रष्टीश्च अद्भिः सर्वाभिरन
द्दीभिरन्यमंतः पितृद्धधैमुष्मै स्वाहा यन्मे माता प्रलुलुभे विचरंत्यपतिव्रता । रेतन्मे पि
ता वृंक्तां माभुरन्यो वपद्यतामुष्मै स्वाहेति वामः शाव्याहृतीनां स्थाने वा चतस्रोन्यत्र करण
स्यपायसो वाचरुः श्वोन्वष्टक्यं पिंडपितृयज्ञावृता ॥१३॥ उत्तमायामष्टपांतुद्धोल्युक्य
श्चातिरात्रश्च सद्यः क्रीछंदमासऽ हूपटकदष्टकेन मस्तेसु नामुखिस्वाहेति गोपशुरज
पशुस्थालीपाको वा पिवा गोग्रासिमाहूरेदृपिवारण्ये कक्षमपादहेदेषा मेष्टकेति न त्वेव

न कुर्वीत न त्वेव न कुर्वीत ॥१४॥ इति शांखायनसूत्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ ॐ मासि मा
सि पितृभ्यो दद्याद्ब्राह्मणान्वेदविदो युग्मांश्च वराव्रातुच्छिष्टवदुपवेश्या युग्मान्यु
वपाः स्वाणिनि जैरवकीयसावेतत्त इत्यनुदिश्य ब्राह्मणानां पाणिषु निनयेदनऊ
मलंकृतानामग्न्याग्नौ कृत्वाग्निं चासावेतत्त इत्यनुदिश्य भोजयेदुच्छिष्टानेषु महाव्या
व्याहृतीः सावित्रीं मधुवातीयाः पितृदेवत्याः पावमानीश्च जपेदुक्तेवक्ते पिंडान्दद्यात्सु
रस्तादेके पिंडानश्चिमेतत्पत्नीनां किंचिदं तद्धपि ब्राह्मणेभ्यः शेषं निवेदयेदग्नौक
रणादि पिंडपितृयज्ञेन कल्पो व्याख्यातः ॥१॥ अथात एकोद्दिष्टमेकं पवित्रमेका

घ्यमेकपिंडं नावाहनं नाग्नौ करणं नात्र विश्वेदेवाः स्वदितमिति तृप्तिप्रश्न उपति
ष्ठतामित्यक्षय्यस्थाने ऽभिरम्यतामिति विसर्गः संवत्सरमेवं प्रेते चतुर्थविसर्गश्चा
२॥ अथ सपिंडीकरणं संवत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे वा यदहर्वा वृद्धिरापद्येत चत्वार्युदपा
त्राणि सतिलगंधोदकानि कृत्वा त्रीणि पितॄणामेकं प्रेतस्य प्रेतपात्रं पितृपात्रेष्वा
सिंचति ये समाना इति द्वाभ्यामेवं पिंडमप्येतत्सपिंडीकरणं॥ ३॥ अथात आभ्यु
दयिकमापूर्यमाणपक्षे पुण्याहे मातृयागं कृत्वा युग्मान्वेदविद उपवेशयेत्पूर्वाह्णे
प्रदक्षिणमुपचारः पित्र्यमंत्रवर्जं जपः ऋजवो दर्भा यवैस्तिलार्थो दधिबदराक्षतमि ३२

श्राः पिंडा नांदीमुखान्पितॄनावाहयिष्य इत्यावाहने नांदीमुखाः पितरः प्रीयंतामि
त्यक्षय्यस्थाने नांदीमुखान्पितॄन्वाचयिष्य इति वाचने संपन्नमिति तृप्तिप्रश्नः स
मानमन्यदविरुद्धमिति॥ ४॥ अथोपाकरणमोषधीनां प्रादुर्भावे हस्तेन श्रवणे
न वा हुतस्सक्तूनां धानानां च दधिघृतमिश्राणां प्रत्यृचं वेदेन जुहुयादिति हैक आ
हुः स्वकानुवाकाद्याभिरिति वाध्यायार्षेक्षया द्याभिरिति मांडूकेयो यथ ह स्माचै
षीतकिरग्निमीळे पुरोहितमित्येका ऊ षुं णकस्तद्ब्रवीदावदंस्त्वं शकुने भद्र
मावद दृष्टणाना जमदग्निना धामंते विश्वं भुवनमधिश्रितं गंतानो यज्ञं यज्ञियाः

सुशर्मियो नः स्योऽअरणः प्रतिचक्ष्व विचक्ष्वाग्ने याहि मरुसखा य तेराजन्नहूतं हविरिति

हुत्वास्तं छंयोराहृणीमह इत्येकां कृतशेषाद्धविः प्राश्नंति दधिक्राव्णोऽअकारिषमित्ये

तया चन्योपविश्यैतन्महाव्याहृतीः सावित्रीं वेदादिप्रभृतीनि स्वस्त्ययनानि च जपित्वाचा

र्यस्वस्ति वाच्यं तदपि भवति। अयातयामतां भूजां सारत्वं छंदसां तथा। इछंतः कश्यपा

पश्यन्नुपाकर्मतपोबलात्। तस्मात्पत्नुर्मुनिन्येनात्मनो मंत्रसिद्धये। उपाकर्तव्यमि

त्याह। कर्मणां सिद्धिमिच्छता। उपाकर्मणि चोत्सर्गे त्रिरात्रं क्षपणं भवेत्। अष्टकासु

त्वहोरात्रमृत्वंत्यासु च रात्रिषु॥५॥ माघशुक्लप्रतिपद्यपराजितायां दिशि ब ३२

ह्वौषधिके देशे उदुत्यं जातवेदसं चित्रं देवानां नमो मित्रस्य सूर्यो नादि वस्पावि

तिसौर्याणि जपित्वाशान्न इद्धाम हाँः प्रसीति प्रदक्षिणं प्रत्यृचं प्रति दिशं प्र

त्यस्यक्तो छान्दणी छंदांसि देवताः श्रद्धा मेधे च तर्पयित्वा प्रतिपुरुषं च पितॄं

छंदांसि विश्रामयंत्यर्द्धसप्तमान्मासानर्द्धषष्ठान्वाधीयीरंश्चेदहोरात्रमुपर

म्य प्राध्यमनं॥६॥ अथोपरमं उत्पातेषु कालमन्येष्वद्भुतेषु च विद्युत्स्तनयि

त्नु वर्षास्तु त्रिसंध्यमेकाहं श्राद्धभोजने दशाहमघसूतकेषु च चतुर्दश्यमावा

स्ययोरष्टकासु च वासरेषु नन्येषु चाचार्ये चापरते दशाहं कृत्वा त्रिरात्रं न

त्स्य वर्णाणां च प्रतिग्रहे श्राद्धवत्सब्रह्मचारिणि प्रेतमनुगत्वा पितृव्यश्वनिधायपि
अंतिस्त्रिशांसंध्योपर्वस्वस्तमिते शूद्रसंनिकर्षे सामशब्दे श्मशाने ग्रामारण्येंत्रः
शवे ग्रामे दर्शनीयाद्द्रश्रवणीयादनिष्टप्राणेति वातेंत्रे प्रावर्षिणि रथ्यायां वीणा
शब्दे च रथाश्वशब्दे शूद्रवच्छुनिष्टदारोदनैव वरोह्णेऽत्सुकं दत्यात्त्यांनिग्नउच्छि
ष्टसंक्रमे केशश्मश्रूणि वापनश्चास्नानादुत्सादनेस्नानेसंवेशने त्र्यंजने प्रे
तस्पर्शीनिस्मृतिकोददर्थक्ययोश्च शूद्रवद्दपिहितपाणिः स्वनायाम तुंजाने ब्राह्म
णे गोषु चातिक्रांतेषु धीयीरन्नेतेषांयदि किंचिदकामोत्मानानवेत्प्राणणनायम्या २४

दित्यमीक्षित्वाधीयीत विद्युत्स्तनयित्नुवर्षवर्ज्जंकल्येवर्षवदर्द्धः षष्ठेषु तदप्ये
वं नानध्यायमापोह्णन फलं यच्चान्यच्छ्राद्धिकं तवेदप्रतिगृह्याप्यनध्यायः पारस्या
स्यो ब्राह्मणः स्मृत इति ॥७॥ न्यायोपेते त्यैवर्तयेत्प्राङ्मुखोदङ्मुखासीनश्चाचार्योद
क्षिणतउदङ्मुखबद्धतरमौञ्जो वाक्यांस्तस्क्र यथावकाशंनो छिंतासनोपविष्टोगु
रुसमीपेनिकासनस्थोनप्रसारितपादोनबाहुन्यांजानूपसंगृह्यनोपाश्रि
तशरीरोनोपस्थकृतपादोनपादकंगारिकांकृत्वाऽधीहि भोऽ३ इत्युक्त्वाचार्य
ॐकारं प्रचोदयेदोमितीतरः प्रतिपद्यते तत्संततमधीयीतनाधीत्योपसंगृह्य

विरतास्म नोऽभ्युत्थाय यथार्थं विसृष्टं विरमस्त्वावदित्येके नाधीयतामंतरा
गच्छेन्नात्मानं विपरिहरेदधीयानो यदि वे द्रोषः स्यात्रिरात्रमुपोष्याहोरात्रं
वा सावित्रीमभ्यावर्तयेद्यावत्कृपाद्ब्राह्मणेभ्यः किंचिद्दद्यादहोरात्रमुपरम्य
प्राध्ययनं ॥८॥ स्नात उपस्पर्शनकाले एव गाद्य देवतास्तर्पयति। अग्निस्तृप्य
तु। वायुस्तृप्यतु। सूर्यस्तृप्यतु। विष्णुस्तृप्यतु। प्रजापतिस्तृप्यतु। विरूपाक्षस्तृ
प्यतु। सहस्राक्षस्तृप्यतु। सोमः। ब्रह्मा। वेदाः। देवाः। ऋषयः। सर्वाणि च छंदांसि।
ॐकारः। वषट्कारः। महाव्याहृतयः। सावित्री। यज्ञाः। द्यावापृथिवी। नक्षत्राणि। ३५

अंतरिक्षं। अहोरात्राणि। संख्या। संध्याः। समुद्राः। नद्यः। गिरयः। क्षेत्रौषधिवनस्पतिगं
धर्वाप्सरसः। नागाः। वयांसि। सिद्धाः। साध्याः। विप्राः। यक्षाः। रक्षांसि। भूतान्येवमं
तानि तृप्यंतु। श्रुतिं तर्पयामि। स्मृतिं तर्पयामि। धृतिं तर्पयामि। रतिं तर्पयामि। मतिं त
र्पयामि। गतिं तर्पयामि। श्रद्धामेधे धारणां च। गोब्राह्मणं। स्थावरजंगमानि सर्वभू
तानि तृप्यंत्विति यज्ञोपवीती ॥९॥ अथ प्राचीनावीती नीपित्र्यां दिशमीक्षमाणः। श
तर्चिनः। माध्यमाः। गृत्समदः। विश्वामित्रः। जमदग्निः। वामदेवः। अत्रिः। भरद्वा
जः। वसिष्ठः। प्रगाथाः। पावमानाः। क्षुद्रसूक्तमहासूक्ताः। सुमंतुः। जैमिनिवै

शंपायनपैलसूत्रभाष्यगार्ग्यबभ्रुबाभ्रव्यमंडुमांडव्याः।गार्गी।वाचक्नवी।वड
वा।प्रातिथेयी।सुलभा।मैत्रेयी।कहोलं।कौषीतकिं।महाकौषीतकिं।सुयज्ञं।
शांखायनं।आश्वलायनं।ऐतरेयं।महैतरेयं।भारद्वाजं।जातूकर्ण्यं।पैंग्यं।महा
पैंग्यं।बाष्कलं।गार्ग्यं।शाकल्यं।मांडूकेयं।महादमत्रं।औदवाहिं।महौदवाहिं।
सौयामिं।शौनकिं।गौतमं।शाकपूणिं।येचान्येआचार्यास्तेसर्वेतृप्यंत्विति।
प्रतिपुरुषंपितरः।पितृवंशास्तृप्यंतु।मातृवंशास्तृप्यंतु।।१०।।ननग्नांस्त्रियमीक्षेता
न्यत्रमिथुनान्नादित्यंसंधिवेलयोर्नाग्निमकार्यकारिप्रेतस्पर्शिनिंसूतिकोदक्या ३९

मिं३ लै

१ दे स्यांनसंवदेतैश्चोद्धृततेजांसिनभुंजीतनयातयामेःकार्यंकुर्यान्नसहभुंजीत
नशेषंपितृदेवतातिथिभृत्यानांशेषंभुंजीतोंछशिलिनमयाचितप्रतिग्र
हःसाधुभ्योयाचितोवायाजनंदत्तिः पूर्वंपूर्वंगरीयःस्तंसिद्धमानायांवैश्यवृत्ति
र्वाप्रमत्तःपितृदेवतकार्येषुतोस्वदारगामीनदिवाशायीतनपूर्वापररात्रौनभु
मावनंतर्दितायामासीतनित्योदकीयज्ञोपवीतीनविरहयेदाचार्यमन्यत्रनि
योगादनुज्ञातोवा।।११।।अरहरहराचार्यायाभिवादयेतगुरुभ्यश्चसमेत्यश्रोत्रि
यस्यप्रोष्यप्रत्येत्याश्रोत्रियस्यासावहंभोइत्यात्मनोनामादिश्यव्यत्यस्य

पाणीश्रम्नाउ इत्यस्य पाणीसंगृह्याशिषमाशास्ते नाहतोयस्तंगच्छेदथमखिंजुगुप्से
तनजनसमवायंगच्छेन्नोपर्युदिशोस्तमेत्यानाक्रोशकोपिशुनंःॐलंॐलोनेनिहोति
स्यान्नैकश्वरेन्नंनग्नोनापिहितपाणिर्हुवायतनानिप्रदक्षिणंनधावेन्ननिष्ठीवेन्न
कंडूयेन्मूत्रपुरीषेनावेक्षेतावगुंठ्यासीतेनानंतर्हितापाद्येकवस्त्रोयज्ञोपवीतंकु
र्वीतत्वानादित्यमभिमुखोनजघनेनाहरुदङ्मुखोनक्तंदक्षिणामुखोनचाप्सुमू
त्रनचसमीपिनष्ठहुमारोहेन्नकूपमवेक्षेतनध्रुवनंगच्छेन्नत्वेरश्मशानेसवस्त्रो
हरहस्नात्वीतानुत्यावृक्तदकोन्यद्वस्त्रमाच्छादयेत्॥१४॥रोहिण्यांऋषिकमाणि २७

कारयेत्पुरस्तात्कर्मणांप्राच्यांदिशेन्नमर्यादायांद्यावापृथिवीयंबलिंदद्याद्यावापृ
थिवीयपर्जन्ययोद्यावापृथिवीभ्यामितिचोपस्थानंप्रथमयोगेसीरस्यब्रा
ह्मणंसीरंस्पृशेच्छुनंनःफालाइत्येतामनुकृत्यवदेत्नस्यपतिनेतिप्रदक्षिणं
प्रतिदिशंप्रतिदिशमुपस्थानं॥१५॥उदकंतरिष्यन्स्वस्त्ययनंकरोत्युदकाञ्ज
लींस्त्रीनप्सुजुहोतिसमुद्रायवैणवेनमोवरुणायधर्मपतयेनमोनमःस
र्वाभ्योनदीभ्यःसर्वास्तांपितृभ्योविश्वकर्मणेदत्तंहविर्जुषतामितिजपित्वाप्रती
पंप्लवंतीभ्यउत्तीर्पंस्थावरानभ्यस्तरंस्विद्धपंशंकेद्वासिच्छांजपेत्समुद्रज्येष्ठाइ
सू.कं

त्येतन्नवं॥१४॥श्रवणाश्राविष्ठीयांपौर्णमास्यामक्षतसक्तूनांस्थालीपाक
स्यवाजुहोतिविष्णवेस्वाहाश्रवणायस्वाहाश्रावण्यैपौर्णमास्यैस्वाहावर्षाभ्यः
स्वाहेति।गृह्यमग्निंबाह्यतउपसमाधायलाजानक्षतसक्तूंश्चसर्पिषाक्तान्नि
नीयजुहोतिदिव्यानांसर्पाणामधिपतयेस्वाहादिव्येभ्यःसर्पेभ्यःस्वाहेत्यक्षत
रेणाग्निंप्रागग्रेषुनवेषुकुशेषुदृढंनवंप्रतिष्ठाप्यदिव्यानांसर्पाणामधिप
तिरवनेनिक्तांदिव्याःसर्पाअवनेनिजंतामित्यपोनिनयतिदिव्यानांसर्पाणाम
धिपतिःप्रलिखतांदिव्याःसर्पाःप्रलिखंतामित्यपोनिनयतिदिव्यानांसर्पा २८

तिफणेनचेष्टयतिदिव्यानांसर्पाणामधिपतिःप्रलिंपतांदिव्याःसर्पाःप्रलिंपं
तामितिनिर्वर्णकस्यमात्रानिनयतिदिव्यानांसर्पाणामधिपतिराबध्नीतांदिव्याः
सर्पाह्याआबध्नतामितिसुमनसउपहरतिदिव्यानांसर्पाणामधिपतिराच्छाद श्री
यतांदिव्याःसर्पाआच्छादयंतामितिसूत्रतंतुमुपहरतिदिव्यानांसर्पाणामधिपति
राङ्क्तांदिव्याःसर्पाआङ्क्तांतामितिकुशतरुणेनोपघातमांजनस्यकरोतिदिव्या
नांसर्पाणामधिपतिरीक्षतांदिव्याःसर्पाईक्षंतामित्यादर्शेनेक्षयतिदिव्यानां
सर्पाणामधिपतएषतेबलिर्दिव्याःसर्पाएषवोबलिरितिबलिमुपहरंत्येव

नां तरिक्षाणां दिश्यानां पार्थिवानामिति त्रिस्त्रिरुच्चैस्तरामुच्चैस्तरां पूर्वं नीचैस्तरां
नीचैस्तरामुत्तरमेवमहरहरस्तमयनाद्दर्व्युपघातमाप्रत्यवरोहणाद्रात्रौ
रात्रौ वाग्यतः सोदकं बलिं हरेद्वाग्यता चैनमुपसादयेद्य उपक्रमः स उत्सर्गः सु
त्रामाणमिति निशायामारोहेत् ॥१५॥ आश्वयुज्यां पौर्णमास्यामैंद्रः पायसोऽश्विभ्यां
स्वाहाश्वयुग्भ्यां स्वाहाश्वयुज्यै पौर्णमास्यै स्वाहा शरदे स्वाहा पशुपतये स्वाहा
पिंगलाय स्वाहेत्याज्यस्य हुत्वाथ पृषातकस्या गावो अग्मन्नित्येतेन सूक्तेन
प्रत्यृचं जुहुयान्मातृभिर्वत्सान्त्संसृजंति तां रात्रीमथ ब्राह्मणभोजनं ॥१६॥ आ ३९

ग्रहायण्यां प्रत्यवरोहेद्रोहिण्यां प्रोष्ठपदासु वा प्रातः शमीपलाशमधूकेषी
कापामार्गाणां शिरीषोडुंबरकुशतरुणबदरीणां च पूर्णमुष्टिमादाय सीतालो
ष्टं चोदपात्रे च धाय महाव्याहृतीः सावित्रीं चोद्धृत्यापनः शोशुचदघमित्येकैकेन
सूक्तमित्येतेन तस्मिन्निमज्य निमज्य प्रदक्षिणं शरणेभ्यः पाप्मानमपहत्यो
त्तरतो निनयेन्मधुपर्को दक्षिणा ॥१७॥ ग्रीष्मो हेमंत उत वा वसंतः शरद्वर्षाः सुक
ल्पं नो अस्तु तेषामृतूनां शतशारदानां निवात एषामभये स्याम स्वाहा ॥ अपश्वेत
पदाजहि पूर्वेण चापरेण च । सप्त च वारुणीरिमाः सर्वाश्च राजबांधवैः स्वाहा ॥ श्वे

×हेमंतदुत्तिदक्षिणैः प्रत्यस्थेषु प्रतितिष्ठामिगोष्विति सव्यैः प्रतिपत्सु प्रतितिष्ठामि ५

नार्यवेदार्व्यायुस्वाहा। विदार्व्यायुस्वाहा। नक्षकायवैशाल्नेयायस्वाहा विशाल्नायस्वा
हेत्यान्याज्यस्यकृत्वा सुदेमंतःस्तुवस्मंतःस्तुग्रीष्मः प्रतिधीयतां। सुवर्णाःसंऊनोवर्णाः
शरदःशंनवंऊनहेमंतःशिशिरांनोमित्रहतिपत्नाशाशारवयाविशंहन्यसमुद्राद्धमिरित्यभ्यु
दयस्योनाष्टथिविस्नवेतिअस्तरमास्तीर्यज्येष्ठो दक्षिणैः पार्श्वैःसंविशंतिप्रतिब्र
ह्मन्प्रतितिष्ठामिपुष्टाविविति दक्षिणैः प्रतिप्रजायांप्रतितिष्ठाम्यन्नमितिसव्यैःरुद्री
धूर्जीवद्धत्यक्ष्यानंप्रस्तरेतांत्रीशेरतेयथासुखमनऊर्ध्वं।।१८।।चैत्र्यांपोर्णमा
स्यांकर्केधुपर्णनिमिथुनानांचयथोपपादं पिष्टस्यलत्वैंजाग्नक्षेदिजौरोजा ४०

गोऽनकीतोकतोनरुत्वाण्यन्त्याक्नतयश्चजोकतोनरुत्राण्यन्त्याक्नतयश्च।। ।।
१८।। इतिशांखायनगृह्ये चतुर्थोऽध्यायः।। ।।ॐ अथप्रवत्स्यन्नात्मन्यरण्योःस
मिधिवाग्निंसमारोहयत्येहि मेप्राणानारोहेति। सलक्षस्तन्मंत्रेणद्विद्विस्तूष्णीम ४३
यंतेयोनिरिति निवारणीप्रतितपतिसमिधंवानस्तमितेचमंथनंवैश्वदेवका
लेचोपलिप्तउद्धृतावोक्षितेलौकिकमग्निमाहृत्योपावरोहेत्युपावरोहणम
नुगतेग्नोसर्वप्रायश्चित्ताकृतीर्कृत्वापाहिनोअग्नएथसेस्वाहापाहिनोविश्ववेध
सेस्वाहायज्ञंपाहिविभावसोस्वाहासर्वंपाहिशतक्रतोस्वाहेतिअनहानाउपोष्या

न्यस्य कुर्वीत त्वमग्ने अनपा इति ॥२॥ अथ पुष्करिणीकूपतडागानामुत्सर्गे पुण्ये वा
तिथौ पयसा यवमयं चरुं श्रपयित्वा त्वं नो अग्न इति द्वाभ्यामवतेहेड इमं मे वरुण
उत्तमं वरुणेमां धियं शिक्ष माणस्त्यं ग्लहोपग्लहो मयोभूरास्रवो निस्रवो निःसरो
निकामः सपत्नदूषण इति वारुण्यादिकं भ्यति प्रदक्षिणं कुर्यान्मध्ये पयसा
जुहोति विश्वतश्चक्षुरिदं विष्णुरिति यत्किंचेदमिति मज्जयित्वा धेनुर्दक्षिणा वस्त्र
युग्मं चौ तो ब्राह्मणभोजनं ॥३॥ अथारामे अग्निमुपसमाधाय स्थालीपाकं श्रपयि
त्वा विष्णवे स्वाहेंद्राग्निभ्यां स्वाहा विश्वकर्मणे स्वाहेति यावो नरदृति प्रत्यृचं जु ४१

कुर्याद्वनस्पते शतवल्शा इत्यग्निमंत्र्य हिरण्यं दक्षिणा ॥४॥ यदि पार्वणस्त्वकृतो न्य
तरस्तत श्चरुः अग्नये वैश्वानराय स्वाहाऽग्नये तंतुमते स्वाहेति होमातिक्रमे सायं दो
षावस्तर्नमः स्वाहा प्रातः प्रातर्वस्तर्नमः स्वाहेति यावंतो होमास्तावंतो कृत्वा पूर्ववि
होमः ॥५॥ कपोतोलूकाभ्यामुपवेशने देवाः कपोत इति प्रत्यृचं जुहुयाद्दुःस्व
प्नदर्शने चादिष्टदर्शने च निशायां काकशब्दे क्रांते चान्येषु चाद्भुतेषु च पयसा
चरुं श्रपयित्वा सरूपवत्साया गोः पयसि न त्वेव कृष्णायाः रात्रीसूक्तेन प्रत्यृचं जु
हुयाद्धुतशेषं महाव्याहृतिभिः प्राश्य तद्दं कर्णाजिरिति कर्णे शतमिन्नु शरदो अंति
त्रिः

देवा इत्यात्मानमभिमंत्र्य ब्राह्मणेभ्यः किंचिद्दद्यात् ॥५॥ व्याधौ समुत्थिते तद्भारु
द्रायतवस्तेकपर्द्दिन इति प्रत्यृचं गावेधुकं चरुं जुहुयात् ॥६॥ अंतसीमंतोन्नय
ने चेत्प्रजायेतां तज्जातकर्मासीत ततो नीनि दशाहं तत्संगे मातुः कुमारकं स्थापयि
त्वा महाव्याहृतिभिर्हुत्वा पूर्ववद्धोमः ॥७॥ स्थूणाविरोहणे स्थालीपाकं श्रपयित्वा
या विष्ठा जनयन्कर्वराणि इति सोमरूपः कुणारावयोधा इति द्वाभ्यां चरुं जुहुयात् ध
दि प्रलीता चरुराज्यस्थाल्यन्यदपि कृत्स्नमयं भिन्नं स्त्रवे सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वाय
तने विदितिरचेन भिन्नमनुमंत्रयते यद्य समाप्ते होमे पवित्रेन श्येते सर्वप्रायश्चि ४२

पि३

तं कृत्वाप्स्वग्न इति पुनरुत्पादयेत् ॥८॥ अथ सपिंडीकरणं चत्वार्युदपात्राणि
पूरयित्वा पितुः प्रभृति तद्वत्पिंडान्कल्पयित्वा । ये समानाः समनसः पितरो
यमराज्ये तेषां लोकः स्वधा नमो यज्ञो देवेषु कल्पतां ये समानाः समनसो
जीवा जीवेषु मामकाः तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिन्लोके शतं समाः । समानो
मंत्र इति द्वाभ्यामाद्यं पिंडं त्रिषु विभाज्य तथैवार्घपात्राण्येवं मातुश्चात्रिभार्यायिमाः
पूर्वमारिण्या एभिः पिंडैः प्रक्षिप्य ॥९॥ यदि गृहे मधुकामधुक वैत्यकपोष्योडु
बरीः सन्निधोष्टश्रातं दधि मधु घृतान्नामानोत्तौक इति द्वाभ्यां जुहुयात् छंनइ

माहांतमि

आग्नीध्रइतिचस्तंॐअपेत्सर्वेषुचकर्मसुप्रतिकृतादिषुप्रादेशमात्रीःपालाशीःसमि
धःअभ्यक्तदशाकुशापश्चात्कव ग्रहणंदर्शपूर्णमासयोःपंचदशांमध्यावर्षेष्टिकेनि
त्येवानवंतिपिदृयक्तवद्धोमः॥१०॥यदिगृहेवल्मीकसंभूतिर्गृहेसर्गौधित्रिरा
त्रमुपोष्यमहाशांतिंकुर्यान्महाशांतिंकुर्यात्॥११॥इतिशांखायनसूत्रेगृह्येपंचमो
ध्यायः॥ ॥ॐअथातोब्रह्माणंब्रह्मर्षिंब्रह्मयोनिमिंद्रंप्रजापतिंवसिष्ठंवामदे
महाकौषीतकिं वंकहोलंकौषीतकिंस्तुयज्ञंशांखायनमाश्वलायनमितरेयंमहैतरेयंकात्याय
नंशाट्यायनंशाकल्यंबभ्रुंबाभ्रव्यंमंडुंमांडव्यंसर्वान्निवृत्ताचार्यान्नमस्यस्वाध्या ४२

यारण्यकस्यनियमानुदाहरिष्यामोहोरात्रंब्रह्मचर्यमुपेत्याचार्योमांसाशया
मपिशितंचंडालंसूतिकांरजस्वलांतेदृनिमपहस्तकदर्शकान्यनध्यायमि
कानिशवरूपाणंचयान्यैस्येनप्रविशेयुर्वांतिनतभक्षकर्मनांसाशनश्राद्ध
सूतकभोजनेषुग्रामाध्ययनानंतरंहितान्यहानित्रिरात्रोनवृत्तः पराग्नि
मृष्टजपपर्वणामन्त्रतराद्धनिचाग्निविंकृतनयिनुवर्षामहाश्चप्रादुर्भावि
र्घवातेचशर्कराकर्षिणियावद्वात्रौ॥१॥ऊर्द्ध्वमाषाढ्याश्वयुजेमासांभाधीयी
तास्यंतैश्चद्धुर्यैःइतिनियमाःप्राज्योतिप्रमपराजितायांदिशिपुण्यमुपग

स छ

म्यदेशमनुदितउदकग्रहणं मंडलप्रवेशार्थां जनगंधिमित्येतपश्चौ मंडलंउ
प्राग्द्वारमुदग्द्वारं वाजनाग्नीयमसंप्रमाणमसंबाधं वामदेव्यमुत्तरःशांतिः पुनः
प्राध्येषणं च बहिर्मंडलस्थानिराचम्यप्राधीयीरकृतशांतयःशांतिरात्रोपघा
तेप्रोक्षणं प्रायश्चित्तिःप्रोक्षणं उहिरण्यवर्णाणिनादर्भपिंजूलवनावेतिभा पा ४
षिकं ॥२॥ अथ प्रविश्य मंडलं प्राङ्मुख आचार्य उपविशत्युदङ्मुखा दक्षिण
नइतरे यथाप्रधानमसंभवे सर्वाता मुखाः प्रतीक्षेरन् उदयमादित्यस्य विज्ञा
यचैनं दीधितिमंतमधीहि भो३ इति दक्षिणे दीक्षिणं सव्येः सव्यं दक्षिणोत्तरैः ४४

पाणिभिरुपसंगृह्य पादावाचार्यस्यनिर्णिक्तावथाधायशांतिपात्रे दूर्वाकांड
वतीश्च स्त्वपिन्वमानैः पाणिभिः प्राधीयीरन्नेष विधिर्यदि उक्तायेरन्नेकएषा
मस्त्यंशांतिभाजनं ऊर्पादि ध्यायार्धं तयोश्च सर्वेतिस्संततमथ्यवछिन्नंसंन
वेत्यथ शांतिरिंकारो महाव्याहृतयः सावित्रीरथंतरं बृहद्वामदेव्यं पुनरादा
यं क ॐकारमितिर्बृहद्रथंतरे दर्शैताः संपादिता नवं हिंदशादशिनीविराणि
त्येतद्ब्राह्मणं ॥३॥ अंदक्षु मनइ विरंचक्षुः सूर्योज्योतिषांश्रेष्ठो दीक्षेमामाहिं
सीरितिसविताररमीत्नैषु वंछराममित्येकास्वस्तिनः पथ्यास्विति तिषतिस्वइ

तिमहाव्रतस्यशाक्वरीणांअनुष्टुवैजगत्यस्मैपिपीषतेयोरयिवोरयिंतमस्त्यनुवोऽस्र
प्रहणमितित्रयस्त्वाऽस्रसाऽस्रस्माइदंधसइत्येवाद्यमिवीरयुर्वेत्यभितः
शाक्वरीणामथोपनिषदोयैवंमहाव्रतस्यसंहितानामनुष्टुवन्ततंवदिष्यामिस्त
त्यंवदिष्यामीतिविशेषोऽथमंथस्यतत्सवितुर्वृणीमहेतत्सवितुर्वरेण्यमिति
ष्टुवैचादर्शमनइत्याधिकारिकाणांतयस्ततइत्याह्निकमथोच्छानकाले
ऽपक्लव्यपापेनित्यांशांतिंकुर्यादितमुक्तिंयंदधइत्यादित्यमीळंते॥४॥तम ४५
हमात्मनीत्याऽत्मानमभिनिदितंत्रिर्हितमुपाश्रीजुषतामुपयशोनुमाश्री
त्मा

जुषतामनुयशःसेंद्रःसगणःसबलःसयशाःसवीर्यउत्तिष्ठानीत्युत्तिष्ठतिश्री
मउत्तिष्ठउपयशोमाउत्तिष्ठाचित्युत्थापयेदमहंद्विषंतंभ्रातृव्यंपाप्मानमलक्ष्मीं
चापधूनोमीतिवस्त्रांतमवधूयापश्राचइतिस्वकर्णिंद्रघमलयातिनइतिहृ
यतइंद्रनयामहइत्येकाशासइत्याममहाँअसीतिप्राचींस्वस्तिदाइतिदक्षि
णांदक्षिणावृतोविरूक्षइतिप्रतीचींविनइंद्रेत्युदीचींसव्यावृत्तोपेंद्रेतिदक्षिण ६
वृतानादिवमुदीरंतैतो॥५॥अविताय्यानांतवेकुर्वेरित्यादित्यमुपस्थायव्यावर्तमा
नाऽस्वजत्यायंत्युपविशंतियथापःशांताइतिशांतिपात्रादपआदायपृथिव्या

मवनिनीय[illegible]पृथिवीत्यस्याग्निकर्षीत्यवंमपिशाम्यचितिदक्षिणेंसेनिलिं
दत्येवंद्वितीयमेवंतृतीयँकांडात्कांडात्प्ररोहंसिशिवानःशालेभवेतिदूर्वाकांड
मादायमूर्द्धनिदत्वाग्निस्तृप्यतुवायुस्तृप्यतुसूर्यस्तृप्यतुविष्णुस्तृप्यतुप्रजा
पतिस्तृप्यतुविरूपाक्षस्तृप्यतुसहस्राक्षस्तृप्यतुसर्वभूतानितृप्यंत्विति[illegible]
मंतुजैमिनिवैशंपायनपै[illegible]आचार्याःपितृन्स्त्यात्मिकांत्समुद्रं[illegible]इत्यपोनि
नीयवामदेव्यंजपित्वायथाकामंविप्रतिष्ठंतेयथागमम्भ्रगःऋतिस्मृतिवि
भवादनुक्रांतमानादविवादप्रतिष्ठादन्वयंसंभवेनोक्तंनमोस्तुदेवर्षिपि ४६

जाघा ३ वायु ५

तृमनुष्येभ्यःशिवमायुर्वपुरनामयंशांतिमरिष्टिमक्षितिमोजस्तेजोयशोब
लंब्रह्मवर्चसंकीर्तिमायुःप्रजांपशून्नमोनमस्कृतावर्द्धयंतुदुष्टभांताद्रुरुक्तम ५२
न्यूनाधिकाचसर्वस्मात्क्षन्तिदेवर्षिभ्यश्चब्रह्मसत्यंचपातुमामितिब्रह्मसत्यंच
पातुमामिति॥६॥ ॥इतिशांखायनगृह्येषष्ठोऽध्यायःसमाप्तः॥ ॥स्वस्ति
संवत्१७९८वर्षेमार्गशीर्षसुदि१५पौर्णमासीअंतप्रतिपदायेनलिखितं
हरिःसेव्योहरिःसेव्योहरिःसेव्योनिरंतरं।गतंजन्मगतंजन्मगतंजन्मनि
रर्थकं॥ ॥श्रुत्वा नमस्कृ॥ ॥याहृशमितिस्नायात्ननेदोषः॥ श्री॥ ॥ ४९

करुणाशंकर नी पोथी

करुणाशंकरनमय स्रौक श्री कृष्णायनमः ॥

श्री

पंड्या दयाशंकर करुणाशंकर नी पोथी

संवत